

Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Kultuuriteaduste instituut

Kultuurikorraldus

Kairi Güsson

VANAUSULISTE KULTUURIPÄRANDI ARENDAMINE

PEIPSIMAA KÜLASTUSKESKUSE NÄITEL

Magistritöö

Juhendaja: dotsent Ergo-Hart Västrik

Kaasjuhendaja: emeriitprofessor Irina Külmoja

Tartu 2019

SISUKORD

SISUKORD	2
Sissejuhatus	3
1. Uurimiskontekst ja teoreetilised lähtepunktid	6
1.1. Vanausulised Eestis	6
1.2. Vanausuliste kultuuriuuringud	8
1.3. Peipsiääre vald	11
1.4. Kultuuripärandi mõiste teoreetilised lähtepunktid	13
2. Peipsimaa Külustuskeskuse rajamine ja arendamine	18
2.1. Peipsimaa külustuskeskuse rajamisele eelnenud tegevus	18
2.2. Peipsimaa Külustuskeskuse rajamine	20
2.2.1. Peipsimaa Külustuskeskuse nimi	23
2.2.2. Peipsimaa külustuskeskuse logo	25
2.2.3. Peipsimaa Külustuskeskuse kujundamine ja sisustamine	27
3. Vanausuliste käsitöö ja selle arendamine	30
3.1. Vanausuliste käsitöö	30
3.2. Käsitöötraditsioonid Peipsiääre valla Peipsiääre piirkonnas	31
3.3. Vanausuliste käsitöötraditsioonide arendamine	33
3.3.1. Kangatrükk	39
4. Sigurimuuseumi rajamine ja käigushoidmine	45
4.1. Sigurikasvatus Peipsimaal	45
4.2. Sigurimuuseumi rajamine	46
4.3. Siguri kasutamine toidukultuuri tutvustamisel	48
5. Avalikud üritused	50
5.1. Tõukekelgupäev Kolja Kelk	50
5.2. Rääbu päev	51
5.3. Naboikapäev	53
6. Peipsimaa Külustuskeskuse tegevus kui pärandiloome	54
KOKKUVÕTE	59
SUMMARY	62
KASUTATUD ALLIKAD	64
Käsikirjad	71
Suulised intervjuud	72
LISAD	73

Sissejuhatus

Magistritöös käsitlen vanausuliste kultuuripärandi arendamist Peipsimaa Külustuskeskuses. Keskuse rajas 2009. aastal käesoleva töö autor koos oma pereliikmetega, kes kõik on eestlased ning kellel otsesid perekondlikke sidemeid vanausulistega ei ole. Seetõttu osutus kõige suuremaks väljakutseks hakata tegutsema kogukonnas, mida iseloomustab kinnisus, ühendab usk ning kus paljud ilmalikud traditsioonid on katkenud. Uurimisfookuse valik ongi ajendatud perekondlikust sidemest piirkonnaga ja tööst uuritavas keskuses.

Vanausuliste külad Peipsi ääres on üks Eesti sise- ja väliturismi sihtpunktidest. Vanausulised identifitseerivad end oma usu läbi, aga nad ei soovi, et seda ekspluateeritaks usundipõhise turismi kaudu. (Varunin, 2006: 56) Samas on vanausulised huvitatud, et nende kultuuri vastu huvi tuntaks, seda väärtustataks ja sellega tegeletaks (Varunin 2019. Autori intervjuu Varuniniga). Turistide üha suurenev soov palvelatesse pääseda tõstas vanausuliste (usu)ringkondades 2000. aastate alguses järjest sagedamini vanausuliste kultuuri tutvustamise teema, kus positiivse alternatiivina nähti nii muuseumide teket kui ka toitlustuskohtade avamist, mis pakkusid valikuid kohapeal palvela asemel midagi muudki külastada (Varunin, 2006: 60).

Keskuse rajamine jäi aega, mil Eestis oli küll taas alustatud vanausuliste kultuuriuuringutega, kuid avalikkusele oli sellest veel vähe teada. Keskuse põhitegevuseks kujunes vanausuliste käsitöö uurimine ja käsitöökoolituste korraldamine. Ajaga lisandusid teised valdkonnad: rajati Sigurimuuseum, hakati arendama toidukultuuri ja korraldama avalikke üritusi. Praeguseks on keskus nii vanausuliste kogukonnas kui ka väljaspool seda pälvinud tähelepanu ja leidnud tunnustust. Keskuses on toimunud vanausuliste konverentsid, käsitöökoolitustel käivad nii kohalikud kui ka kaugema kandi rahvas, laiema avalikkuse tähelepanu on pälvinud nii tõukekelgupäeva üritused, Sigurimuuseumi avamine kui ka käsitöö arendamine kangatrüki valdkonnas. Selle kümne aasta jooksul on keskus tegutsenud paralleelselt nii kogukonnamaja kui ka pärandturismi teabekeskusena. Kultuuripärandi uurija Barbara Kirschenblatt-Gimblett ütleb, et päranditurismis ei ole oluline ainult vaadelda, mida selle kaudu toodetakse, vaid ka kuidas pärandile väärtust lisatakse või seda kaotatakse (Kirschenblatt-Gimblett, 1995: 374). Seetõttu võiks sinne magistritöö olla abiks

valikute tegemisel inimestele, kes soovivad vanausuliste kultuuri arendamisega tegelema hakata. Töö võiks huvi pakkuda vanausuliste kogukonna liikmetele, kes iga päev keskuse tööga kokku ei puutu ja kes mõistaksid selle töö kaudu paremini keskuse tegevust. Samuti saavad seda tööd kasutada infoallikana vanausuliste kultuuri uurijad ja piirkonna külalised, et kohalike asutuste tegevust paremini mõista.

Töö eesmärk on mõtestada Peipsimaa Külustuskeskuse tegevust vanausuliste kultuuripärandi arendamisel ja elavdamisel. Töö eesmärgist lähtuvalt on esitatud alljärgnevad uurimisküsimused:

1. mis valdkondades on Peipsimaa Külustuskeskus panustanud vanausuliste kultuuripärandi elavdamisse ja arendamisse?
2. kuidas on Peipsimaa Külustuskeskus pärandiloome protsessi edendanud ja kujundanud?

Leidmaks uurimisküsimustele vastuseid, annan esimeses peatükis ülevaate Eesti vanausuliste ajaloost, vanausuliste kultuuri uuringutest ning Peipsiääre vallast, et luua kontekst, kus Peipsimaa Külustuskeskus on tegutsenud. Teoreetilistele allikatele tuginedes avan kultuuripärandi mõiste teoreetilised lähtepunktid. Kasutan kvalitatiivse uurimisviisi (auto)narratiivset meetodit¹, et peatükkides kaks kuni viis kirjeldada² Peipsimaa Külustuskeskuse organisatsioonikultuuri põhimõtteid, mis on vanausuliste pärandkultuuriga otseselt seotud (peatükk 2), ja keskuse erinevaid tegevusvaldkondi, nagu vanausuliste käsitöö (peatükk 3), Sigurimuuseumi rajamine (peatükk 4), avalikud üritused (peatükk 5), ning nende valdkondade taustsüsteeme ja arendamise protsesse. Seejärel mõtestan ja analüüsin keskuse erinevate valdkondade pärandiloome protsesse kultuuripärandi teooriatest lähtuvalt (peatükk 6).

¹ Narratiivne uurimismeetod on kvalitatiivne viis uurida inimeste elutegevust nende jututustatud lugude kaudu. (Creswell, 2009; Õunapuu, 2014 kaudu)

² Uurimisprobleemist sõltuvalt võib uurimistöö eesmärk olla kirjeldamine, mille kaudu registreeritakse nähtuse uusi tahke, hangitakse infot nähtuse toimumise, tagajärgede või tulemuse, iseloomu ja ulatuslikkuse kohta. Dokumenteeritakse uuritava nähtuse senitundmatuid tunnuseid ning antakse huvipakkuvate tunnuste kohta üksikasjalikke ja detailseid ülevaateid. (Õunapuu, 2014: 120)

Töös kasutan organisatsioonisiseseid dokumente (põhikiri, protokollid, kirjavahetus), mille koostamise üks osapooltest olen olnud, organisatsiooni poolt tellitud rakenduslikke uuringuid (Oliver Loode poolt koostatud dokumendid), mille strateegilises kujundamises aktiivselt osalesin. Samuti kasutan keskuse tegevust puudutavaid meedias avaldatud artikleid ning keskuse arendusprotsessi ja sündmustega seotud materjale (nt plakatid, fotod, sotsiaalmeedia postitused).

Uurimisküsimustele vastuste leidmiseks viisin läbi kolm poolstruktureeritud intervjuud Peipsimaa Külustuskeskuse kaasrajaja Aime Güssoni, külustuskeskuses töötava pärandtehnoloog Õnne Uusi ja Eesti Vanausuliste Koguduste Liidu esimehe Pavel Varuniniga, kellest viimane on ühtlasi ka vanausuliste ikoonimeister, kunstnik, kirjanik ja keskuse üks peamistest koostööpartneritest.

Kuna olen keskuse loomise ja arenguga tihedalt seotud, siis pean eriti motiveerituks kirjutada töö *mina*-positsioonilt, et oleks üheselt arusaadav kelle seisukohta väljendatakse (vt Reinsalu, 2015: 73). *Meie*-vormi kasutan töös, et viidata nii Peipsimaa Külustuskeskuse kollektiivile kui ka seda keskust haldavale ühingule, kuhu kuuluvad samad isikud ehk siis käesoleva töö autor koos oma pereliikmetega.

1. Uurimiskontekst ja teoreetilised lähtepunktid

Et paremini aru saada keskuse arendamisel tehtud valikutest, on oluline käsitleda nii selle loomisaegset kui ka tänast konteksti. Peipsimaa Külustuskeskus asub Tartumaal Peipsiääre vallas Kolkja alevikus, mille rahvastiku on moodustanud ülekaalukalt vene vanausulised. Neist asjaoludest tulenevalt annan selles peatükis ülevaate vanausuliste ajaloo (alapeatükk 1.1.), vanausuliste kultuuri uuringutest (alapeatükk 1.2.) ja Peipsiääre valla olemusest (alapeatükk 1.3.). Vanausuliste kultuuripärandi arendamise mõtestamiseks avan selles peatükis kultuuripärandi teoreetilised lähtepunktid, mis raamistavad ühtlasi Peipsimaa Külustuskeskuse pärandiloome protsessi, mida analüüsin töö viimases, kuuendas peatükis.

1.1. Vanausulised Eestis

Eestis on venelased elanud juba enne 17. sajandi keskpaigas toimunud õigeusu kirikulõhet (Moora, 1964: 25). 1652. aastal Venemaa uueks patriarhiks määratud Nikon võttis ette Vene õigeusu reformimise. Kui paljud Eestis elanud toonastest vene õigeusklikest Nikoni reformidega kaasa läksid või kui paljud neist vanausulisteks jäid, ei ole teada (Külmoja, 2017). 1666.–1667. aastal kuulutati vanausu pooldajad ketseriteks ja pandi kirikuvande alla. Tsaarina Sofia valitsemise ajal 17. sajandi teisel poolel algas vanausuliste väljaränne Vene tsaaririigist. Vanausulised põgenesid nii riigi äärealadele kui ka tänapäeva Läti, Leedu ja Poola aladele, Rootsi, Preisimaale ning kaugemal. (Plaat, 2016: 259) Vaid väike osa põgenikest jõudis mitme lainena Eestisse, peamiselt Peipsi järve läänekaldale. Nii hakkab 17. sajandi lõpul vene elanikkonna arvukus Narva jõe ja Peipsi järve rannaladel tasapisi kasvama sinna pagunud raskolnikute³ tõttu. (Moora, 1964: 49) Vanausuliste püüasulad kujunesid välja 18. sajandil. Esimene vanausuliste asundus Lõuna-Eestis tekkis 1710. aasta paiku, mil fedossejevlastest⁴ vanausulised Räpina lähistel Võhandu jõel oma kloostri asutasid. (Plaat 2016: 11) Venemaalt põgenenud vanausulised ei moodustanud ühtset kogukonda ning vanausu sees kujunesid peamised harud siis, kui olid surnud kõik enne Nikoni kirikulõhet pühitsetud vaimulikud. 18. sajandi lõpuni oli Eesti vanausuliste seas

³ Raskolnikud – 1685. aasta tsaarina Sofia ukaasis nimetus vanausulistele ehk lõhestajatele.

⁴ Fedossejevlastel on range vanausu pooldajad. Fedossejevlaste usuharu tekkis 17. sajandi lõpul ja sai nime selle vaimse liidri Feodossi Vassiljevi järgi.

ülekaalus fedossejevlaste haru (Plaat 2016: 13), aga 19. sajandi lõpust hakkas Eestis domineerima vanausuliste pomoorlaste⁵ haru (Šor, 2015: 228). Ainult Väike-Kolkja palvela Tartumaal ja Raja palvela Jõgevamaal jäid fedossejevlaste kogudusteks.

Tagakiusamise eest põgenenud vanausulistele jagati maad tühjale Peipsi-äärsele kaldaribale, kus ajaloolise Kodavere kihelkonna territooriumil hakkasid kujunema ridakülad Kasepää (esimene kirjalik mainimine 1582), Varnja (1582) ja Kolkja (1592) tänapäeva Tartumaal ning Kükita (1599), Raja (1788) ja Tiheda (1601) tänapäeva Jõgevamaal (Plaat, 2016: 70–248). Rannaküladesse elama asunud peredele anti enamasti väikesed 1/8–1/4-adramaalised kohad, kuid paljud jäid ka maata popsiperedeks (Moora, 1964: 55).

19. sajandi lõpuks oli Eestis üksteist palvelat, millest ajaloolise Kodavere kihelkonna territooriumil asusid Kükita (esmamainimine 1740), Kasepää (u 18. saj keskel), Varnja (1785), Mustvee (1795 või 1802), Väike-Kolkja (1874), Kallaste (1802), Suur-Kolkja (1802) ja Raja palvela (1879) ning ajaloolises Räpina kihelkonnas Piirissaare palvela (1802). Lisaks oli 19. sajandi algusest palvela Tartus ja Tallinnas (1807). (Plaat, 2016: 70–248) Kuid Nikolai I valitsemise aegsete repressioonidega suleti alates 1820. aastast olemasolevad palvelad, välja arvatud Kasepää palvela, ning uusi ei lubatud ehitada. 19. sajandil teisel poolel repressioonid nõrgenesid ning 1905. aastal Nikolai II manifest „Usuvabadusest“ lõpetas vanausuliste tagakiusamise (Külmoja, 2017).

Eesti iseseisvumisega 1918. aastal sai vanausulistest võrdõiguslik rahvus- ja konfessionaalne vähemus ning esimest korda tekkis vanausulistel võimalus avalikult osa võtta riigi poliitilisest elust ja osaleda näiteks Riigikogu valimistel (Šor, 2015: 238). 1930. aastatel tõstatati vanausuliste kongressidel vanausuliste traditsioonilise elulaadi muutumise probleem. Traditsioonide katkemise leevendamiseks hakati soodustama noorsootöös vanausu ajaloo õppimist, iidse noodikirja (крюковое пение) järgi laulmist, aga korraldama ka teisi kultuurilis-valgustuslikke kursusi. (Šor, 2015: 239)

Nõukogude okupatsioon tõi Eesti vanausuliste kogukonnale kaasa taas palju kannatusi. Sõja ajal said kannatada või hävisid mitmed palvelad (Tartu, Piirissaare, Kükita, Vana-

⁵ Pomoorlased said nime oma elukoha Pomorje (Valge mere lõunarannikul) järgi. Keeldudes uues kirikus pühitsetud vaimulikke vastu võtmast, jäid nad ilma kiriklikust hierarhiast.

Mustvee, Raja). Palvelates käimise traditsioon vähenes või katkes, sest võimud tegid tugevat ateistlikku propagandat. Kodudest viidi ära nii raamatuid kui ka ikoone ning ainus vanausuliste trükis, mis okupatsiooni ajal ilmus, oli vanausuliste kalender. (Šor, 2015: 241)

Eesti Vabariigi taasiseseisvumise järel taastati 1995. aastal Eesti Vanausuliste Koguduste Liit. 2000. aastal Eestis korraldatud rahvaloenduse järgi tunnistas vanausuliste usku 0,2% elanikkonnast ehk 2515 inimest, 2011. aasta rahvaloenduse järgi 2600 inimest. Vanausulised ise arvavad, et neid on üle 10 000. (Külmoja, 2017)

Peipsi äärde elama asudes oli loomulik, et vanausuliste kogukonna peamiseks elatusallikaks kujunesid kalapüük ja -kaubandus. Põhiliselt kalastati Peipsil, aga käidi ka Liivimaa ja Peterburi kubermangu järvedel ning Laadogal. (Moora, 1964: 170–171) Naiste ja laste hooleks oli enamasti aiatöö. 19. sajandi esimesel poolel ja 20. sajandi alguses kasvatati köögiviljadest peamiselt sibulat ja sigurit, aga ka kapsast, kaalikat ja porgandit, mida sai vahetada vilja vastu. (Moora 1964: 160–161)

1.2. Vanausuliste kultuuriuuringud

1920. aastate lõpust hakati Eesti Rahvaluule Arhiivi esimese juhataja Oskar Looritsa õhutusel koguma vene folkloori Peipsiveere vene asustusega külades ja linnades. Välitöödele suunati Tartu Ülikooli tudengeid-stipendiaate ning kaasati kohalikke haritlasi. Sellega loodi aastatel 1927–1942 käsikirjaseeria „ERA, Vene“. Vene rahvaluulet kogusid näiteks keeleteadlane Paul Ariste, kooliõpetajad Maria Kudrjaševa (Kolkja kool), Fjodor Konjaev (Nina kool), vene rahvapärимuse koguja Valeria Jegorova jpt. (KIVIKE) 1960. aastatel paistsid oma tegevusega silma Aliise Moora ja Jelisaveta Richter, kes uurisid Peipsi-äärset asustust ja sealset eluolu. 1964. aastal ilmus Aliise Moora ajaloolis-etnograafiline uurimus „Peipsimaa etnilisest ajaloost“, mis annab ülevaate eestlaste ja venelaste vahelistest kultuurilistest ning etnilistest kokkupuudetest asustuse ja majanduse taustal (Moora, 1964). Põhjalikuma ülevaate vanausuliste kultuurist saab juba 1976. aastal Jelisaveta Richteri venekeelsest raamatust „Русское население западного Причудья: очерки истории, материальной и духовной культуры“ (Рихтер, 1976). 1950.–1980. aastatel uurisid TÜ vene keele kateedri

õppejõud Tatjana Murnikova (kes oli ka ise vanausuline) eestvedamisel Eestis kõneldavaid vene murdeid, sh ka vanausuliste murdekeelt.

1995. aastal taaslustati Tartu Ülikooli vene keele õppetoolis vahepeal katkenud Eestis elavate vene vanausuliste keele ja kultuuri uuringutega (Eesti Vanausuliste Uuringud). 1998. aastal sai Eesti Vanausuliste Koguduste Liidu esimeheks Pavel Varunin, kes koos oma sugulase, Kallaste vanausuliste koguduse esimehe Pavel Petrovitš Varuniniga asutas samal aastal Eesti Vanausuliste Kultuuri ja Arendusühingu (asutamisel kandis see nime Tartumaa Vanausuliste Kultuuri ja Arendusühing) eesmärgiga taaslustada, hoida ja edendada Eesti vanausuliste kultuuritraditsioone, säilitada ja arendada vanausuliste murdekeelt, materiaalselt ning vaimset pärandit (ERVL). Nende kahe organisatsiooniga alustas Tartu Ülikool tihedat koostööd, kus ka Pavel Varunini initsiatiivil alustati mitmesuguste uurimissuundade ja tegevustega.

2004. aastal ütleb Pavel Varunin oma artiklis „Eestis elavate vanausuliste kultuuri uurimisest ja säilitamisest“ järgmist: *Me ei tea paljut oma ajaloo ja kultuuri kohta. Mõnigi tõik on ununenud, mõndagi ei ole kunagi väärtustatud. Selles on oma osa nii vanausu pikaajalisel suletusel, oma uurijate puudumisel kui ka rasketel aegadel.* (Варунин, 2004: 15) Kuigi kõige rohkem on vanausulisi uuritud just aja- ja usundiloolisest perspektiivist, toob usundiloolane Mari-Liis Paaver esile ebajärjepidevuse ka selles vallas:

Omaette hoidva ja omaette jäetud traditsioonilise kuluurimudeli puhul on määrav roll huvigrupi enda algatusvõimel. Eesti vanausuliste puhul on nende endi seast tulenev talletamistegevus olnud katkendlik ja ebasüsteemne, pigem n-ö sündmuspõhine. (Paaver, 2016: 259)

1999. aastal ilmus Galina Ponomarjova sulest kolmekeelne brošüür „Русские староверы Эстонии / Vene vanausulised Eestis / Russian old believers in Estonia“, mis annab lühikese ülevaate vanausuliste ajaloost, kirikulõhest, usuelust ja kommetest (Пономарева, 1999). 2001. aastal lõi Eesti Vanausuliste Kultuuri ja Arendusühing kodulehe <http://www.starover.ee>, kuhu on koondatud vanausuliste ajaloo ja kultuuriuuringute artikleid, samuti infot palvelate ja muuseumide kohta (Vene Vanausulised Eestis).

Tartu Ülikooli projekti „Vene vanausuliste kultuuriuuringud“ raames toimus esimene murdekogumise ekspeditsioon vanausuliste küladesse 2003. aasta aprillis, mil salvestati ligi 40 tundi eriteemalisi murdetekste: vanausuliste identiteedist, keelest, tavadest, perelugudest, vanausuliste ja Peipsiääre ajaloost, aga ka muistendeid ja legende. Projektijuht oli Eesti Vanausuliste Kultuuri ja Arendusühing esimees Pavel Varunin. 2004. aastal ilmus välitööde käigus kogutud materjali põhjal esimene raamat sarjast „Очерки по истории и культуре староверов Эстонии“ (Кюльмоя, 2004), 2007. aastal selle teine osa (Кюльмоя, 2007) ning 2012. aastal kolmas osa (Кюльмоя, 2012).

Tänu erinevatele kultuuri uurimise ja toetamise meetmetele (nt KOP, mis loodi 1996. aastal, Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus alates 1998. aastast, LEADER programm 2006, Peipsiveere arenguprogramm ja Peipsiveere kultuuriprogramm alates 2009. aastast, jne) hoogustus tasapisi uuringutulemuste laiem esitlemine ja avalikkuseni jõudmine mitmete raamatute ja trükiste näol.

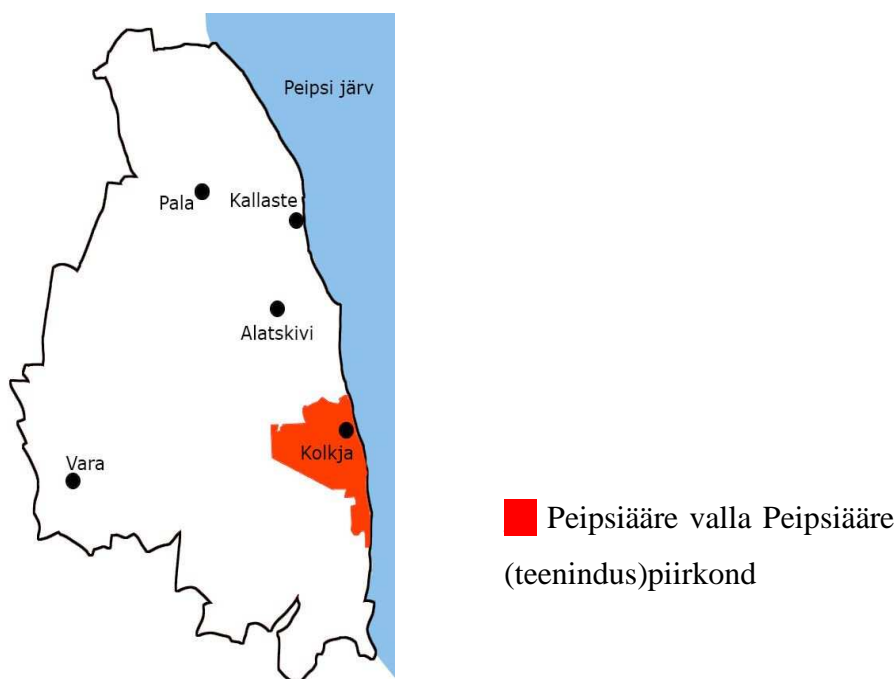
2006. aastal ilmus Galina Ponomarjova ja Tatjana Šori kakskeelne raamat „Eesti vanausulised. Väike kirikuloo teatmik / Староверы Эстонии: краткий исторический справочник“ (Ponomarjova, Šor, 2006), 2007. aastal Nadežda Morozova ja Juri Novikovi venekeelne raamat „Чудное Причудье: Фольклор староверов Эстонии“ (Morozova, Новиков, 2007), mis 2008. aastal avaldati eestikeelsena pealkirjaga „Isevärki Peipsiveer: Eesti vanausuliste folkloorist ja pärimuskultuurist“ (Morozova, Novikov, 2008). Eestikeelne versioon koondab võrreldes venekeelse originaalväljaandega siiski ainult väikese valiku vanausuliste küladest aastatel 1930–2006 kogutud rahvapärimust ja kus lisaks religioossetele teemadele saab aimu argikäitumisega seotud pärimusest, kalendri- ja perekombestikust, kalapüügist ja paljust muust.

2009. aastal ilmus Nadežda Morozova raamat vanausuliste käsikirjaliste raamatute ajaloost ja vaimulikust kirjakultuurist „Книжность староверов Эстонии“ (Morozova, 2009), mis avaldati eestikeelsena 2015. aastal (Morozova, 2015). 2010. aastal ilmus vene keeles Marina Kuvaitseva raamat „Застолица. Кухня староверов Эстонии“ (Кувайцева, 2010), mis eesti keeles nägi trükivalgust 2017. aastal pealkirja all „Katame laua! Vanausuliste toidud“ (Kuvaitseva, 2017). 2011. aastal ilmus Viktoria Ladõnskaja,

Annika Haasi ja Birgit Püve vanausuliste retseptiraamat „Peipsi veerel. Vanausulised paluvad lauda“ (Ladõnskaja, 2011). 2015. aastal ilmus Pavel Varunini venekeelne raamat vanausuliste palvehelmestest „Лесенка добродетели: книжица древлеправославных детей“ (Варунин, 2015). Samuti ilmus 2015. aastal usundilooliste uurimuste kogumik „Mitut usku Eesti: õigeusu eri“ (Eek, 2015), kus leidub ka artikkel vanausulistest (Šor, 2015). 2017. aastal ilmus Marina Kuvaitseva raamat „Белая лестовка: похоронно-поминальный обряд староверов Эстонии“ (Кувайцева, 2017), mis annab ajaloolise ülevaate vanausuliste matusekombestikust ja -talitusest.

1.3. Peipsiääre vald

Enne 2017. aasta haldusreformi oli Peipsiääre valla pindala 31 km² ning rahvaarv aastatel 2004–2017 vahemikus 970 kuni 665 elanikku. Nii pindala kui ka rahvaarvu poolest oli Peipsiääre vald Eesti üks väiksemaid. 2017. aasta haldusreformist alates nimetatakse endise valla territooriumit Peipsiääre (teenindus)piirkonnaks uues, oluliselt suuremas Peipsiääre vallas, mis moodustati endiste Alatskivi, Pala, Peipsiääre ja Vara valdade ning Kallaste linna ühendamisel (Joonis 1).

Joonis 1. Peipsiääre vald ja Peipsiääre valla Peipsiääre (teenindus)piirkond alates 01.01.2017

Peipsiääre valla Peipsiääre (teenindus)piirkonna territoriaalne ajalugu ei ole väga pikk. 1796–1917 kuulus Tartu kreis Liivimaa kubermangu. Tartu kreis jagunes 25 kihelkonnaks. Kodavere kihelkonna moodustas aastatel 1866–1893 seitse valda (Alatskivi, Halliku, Jõe, Kadrina, Kokora, Pala ja Ranna) ning 1893–1917 neli valda: Alatskivi, Kokora, Pala ja Ranna vald (Kodavere kihelkond). 1917. aastal moodustati Kodavere kihelkonda Peipsiääre vald.

Peipsiääre vallast sai 1950. aastal Tartu rajoonis Peipsiääre külanõukogu Kasepää ja Kolkja külanõukogu liitmise tulemusena (Peipsiääre külanõukogu). Eesti taasiseseisvumise järel moodustati 1991. aasta 21. novembril Peipsiääre vald, mille moodustasid Kolkja, Kasepää ja Varnja alevikud ning Sipelga ja Savka külad ja mille administratiivseks keskuseks sai Kolkja alevik. Vallavanemaks sai 1985. aastast Peipsiääre külanõukogu esimehena töötanud Nina Baranina, kes töötas sellel ametipostil järgnevad 20 aastat. (Tartu Postimees, 2013) Ainult aastatel 2001–2003 töötas vallavanemana Tatjana Avramenko, sest Baranina tegeles oma Kolkja kala- ja sibularestorani käivitamisega. (Baranina 2016. Autori intervjuu Nina Baraninaga) 2013. aasta kohalike omavalitsuste volikogude valimisel sai Peipsiääre vallavanemaks Aleksander Širokov, kes on selles ametis ka pärast 2017. aasta haldusreformi.

Peipsiääre valla Peipsiääre (teenindus)piirkonnas asub Kolkja põhikool, lasteaed ja raamatukogu. Kolkja kool on ainus kool, kus toimuvad vanaslaavi keele tunnid ja kus õpetatakse laulma vanausuliste liturgilist muusikat⁶. Vallavanema Nina Baranina eestvedamisel asutati 1997. aastal. Kolkja vanausuliste muuseum, mille juhatajaks ja muuseumihoidjaks ta jäi 2001. aastani. Suurim tööandja on piirkonnas Kolkja kalasadamas tegutsev Peipsi Kalur. Ettevõtlus on siin arenenud väga visalt. 1993. aastal rajas kohalik ettevõtja majutusteenust pakkuva Kolkja puhkeküla ning 1999. aastal vallavanem Nina Baranina Kolkja kala- ja sibularestorani.

Tasapisi hakkas valda tekkima ka kodanikuühendusi. 2002. aastal asutasid varnjalased Olga Solovjova ja Tatjana Sosnovskaja Varnja Perekonna Seltsi ja Varnja Elava Ajaloo

⁶ Vanausuliste liturgiline muusika on vastu võetud 10. sajandil koos ristiusuga Bütsantsist ning muutumatult on säilinud monoodia (ühehäälsus), keskajast pärit kaheksa lauluviisi (*osjmglasije*) ja noteerimise viis *neuma*'dega. *Neuma*'de abil fikseeritakse meloodiad. (Morozova, Novikova, 2006: 39)

muuseumi ning 2005. aastal lisaks kalameeste muuseumi. Järgnevatel aastatel asutasid Peipsiääre valda erinevaid asutusi väljastpoolt tulnud inimesed. Kasepääle rajasid 2007. aastal fotograafid Annika Haas, Age Peterson ja Birgit Püve kunstikeskuse ambulARToorium, 2010. aastal Kairi ja Aime Güsson Kolkjasse Peipsimaa Külustuskeskuse. 2014. aastal asutas vallavanem Aleksander Širokov Kolkjasse Peipsiääre Kalameeste Seltsi, mis tegeleb ka präänikute valmistamisega. Samal aastal kutsusid Kaili Kask ja Raul Oreškin Varnja alevikus ellu suvegalerii Voronja. 2014. aastal alustas majutusteenuse pakkumisega Varnjas Mesi Tare kodumaja, mille rajasid Marko ja Herling Mesi (ja mis on külarahva hinnangul kõige ehedama vanausuliste peremaja atmosfääriga) ja kes 2016. aastal asutasid veel mittetulundusühingu Peipsi Tulevik MTÜ, et viia Varnjas läbi erinevaid üritusi.

Seega on Peipsiääre valla Peipsiääre (teenindus)piirkonnas kümne kilomeetri pikkusel Varnja-Kasepää-Kolkja ridakülas tegutsemas mitmed eestlaste poolt ellu kutsutud asutused, mis viimased kümme aastat on kohalikku kultuurielu mitmekülgelt rikastanud: Voronja galerii Varnjas meelitab erinevate näitustega iga aasta ridakülla arvestataval hulgal Eesti ja välismaa tuntud kunstnikke ja kunstihuvilisi, Kasepääl tegutsev ambulARToorium aga tiptasemel filmikunsti rahvast ja fotograafe ning väärtfilmide publikut ning Peipsimaa Külustuskeskus Kolkjas tekstiilikunstnikke, pärandtehnolooge ja käsitöömeistreid.

1.4. Kultuuripärandi mõiste teoreetilised lähtepunktid

Kultuuripärandi diskursuses on kultuuripärandi mõistele antud mitmeid tõlgendusi ja definitsioone. Kultuurivaldkonnas võttis mõiste „kultuuripärand“ (*patrimoine*) esimest korda kasutusele Henri-Baptiste Grégoire 1794. aastal, kui ta avaldas essee kultuuripärandi kahjustamisest ja hävitamisest Prantsuse revolutsiooni käigus. (Konsa, 2013: 2172; Sax, 1989) Mõiste tuli laialdasemalt kasutusse 1970. aastatel. 1972. aastal võttis UNESCO⁷ vastu ülemaailmse kultuuri- ja looduspärandi kaitse konventsiooni, et

⁷ UNESCO on Ühinenud Rahvaste Hariduse, Teaduse ja Kultuuri Organisatsioon, mis on loodud rahvusvaheliseks koostööks hariduse, teaduse, kultuuri, kommunikatsiooni, keskkonnakaitse ja inimõiguste valdkonnas (UNESCO in brief – Mission and Mandate).

hoida maailmapärandit.⁸ Konventsioonis mõistetakse kultuuripärandi (*cultural heritage*) all materiaalseid objekte, nagu näiteks arhitektuuri ja maalikunsti teosed, või vaatamisväärsed paikkondi, mis on inimese või inimese ja looduse poolt loodud (Maailmapärand). Algselt on „pärand“ olnud õiguslik mõiste, et viidata vara üleandmisele (Parts, 2016), kuid tänaseks on selle erinevates kontekstides välja vahetanud „traditsiooni“ mõiste, mis oleviku perspektiivist vaadatuna osutab millelegi minevikust, mida tulevastele põlvvedele edasi anda. (Bardone, Tamm, 2013: 97)

Kristin Kuutma defineerib kultuuripärandit kui eelnevatelt põlvkondadelt järgneva(te)le siirduvat vaimset ja materiaalselt kultuurivara (Kuutma, 2007). Pärandi määratluste järgi saab pärandit vaadelda kui väärtuslike objektide kogumit, keskkonna osa või sotsiokultuurilist konstruktsiooni. Väärtuslike objektide all mõisteti algselt ülemaailmse väärtusega ehitisi, kunstiteoseid või muid ajaloolisi objekte. Ajaga on aga pärandi hulka kuuluvate objektide ring avardunud, mistõttu siia võib arvata ka uuemal ajal loodu, millel on kultuuripärandile omased väärtused. Keskkonda puudutav pärandikäsitlus vaatleb pärandi ja keskkonna seoseid, kus mõlemad osapooled on teineteise mõjuväljas ja kus keskkond võib tähendada nii kohta, maastikku, ehitist kui ka kogu elukeskkonda. Sotsiokultuurilises pärandi määratluses ei käsitleta enam lihtsalt objekte või objekte nende keskkonnas, vaid vaadeldakse teatud konkreetsel ajahetkel toimuvat pärandiloomet. (Konsa, 2013: 2172–2174)

Pärandiloomet on objektide ja nähtuste pärandiks saamise protsess, kus kultuurilised elemendid välja valitakse ja uuteks sotsiaalseteks kasutusteks kohandatakse (Konsa, 2017: 496–497), tootes nii midagi uut olevikus, millel on seos minevikuga (Kirschenblatt-Gimblett, 1995: 370). Pärandi määratlemine sõltub aga kontekstist ja poliitilisest süsteemist ning miski ei saa pärandiks enne, kui inimesed seda tunnistavad (Konsa, 2017: 496). Kuid millegi pärandiks tunnistamine toimub alati olevikus, mistõttu pärand ei ole ainult mineviku nähtus. Sellisele sisemisele konfliktisusele viitab Barbara Kirschenblatt-Gimbletti käsitlus kultuuripärandist, mis ütleb, et kultuuripärand on metakultuurne, enesest kaugemale kultuurile viitav praktika, mida ta samas esindab

⁸ UNESCO käsitleb maailmapärandina erakordse ülemaailmse väärtusega kultuurilisi ja looduslikke paiku, rõhutades inimese ja looduse vahelisi suhteid ning vajadust nende vahelise tasakaalu säilitamiseks (Maailmapärand).

(Kirschenblatt-Gimblett, 1998: 157). Millised väärtused aga edasi kantakse, on sõltub valikutest (Parts, 2006), mida teostatakse erinevatel ühiskonnatasanditel. Kultuuripärandi mõiste tuleb esile just situatsioonides, kus on vajadus rõhutada etnilisust, paikkondlikkust ja ajaloolist põlvnemist (Kuutma, 2007). Pärandiloome toimub nii isiklikul, kogukonna või grupi, kohaliku omavalitsuse, riiklikul kui ka rahvusvahelisel tasandil, ainult isiklikul tasandil toimuvasse protsessi enamasti teised kõrgemad tasandid ei sekku (Konsa, 2017: 501–505).

Omaette suur ja problemaatiline teema kultuuripärandi diskursuses on see, kuidas kogukonda määratleda. Rahvakultuuri Keskuse⁹ vaimset kultuuripärandit käsitlevates dokumentides määratletakse kogukonnana igat inimrühma, keda seob ühine vaimne kultuuripärand teadmiste, väärtuste, arusaamade või tavade kaudu ning selle suurusest sõltumata (Vaimne kultuuripärand Eestis 2012). Kogukonda võib näha ka kui sotsiaalset konstruktsiooni, mida loob inimese võime ajada ühisasju ka siis, kui esindatakse erinevaid gruppe (Liepensi, 2000; viidatud Bardone, Tamm, 2013: 99 kaudu). Viimase definitsiooni järgi saab käsitleda Peipsimaa Külustuskeskuse kogukondlikku tegevust kui vanausuliste kogukonna ühistegevust. Kuid vanausulised ise defineerivad oma kogukonda usu kaudu, mida rõhutab Eesti Vanausuliste Koguduste Liidu esimees Pavel Varunin (Varunin 2019. Autori intervjuu Pavel Varuniniga). Ka Peipsiveere pärimuskultuuri toetusprogrammis tuuakse välja, et Eesti vanausuliste diasporaad ühendav faktor on usutunnistus, mis on aidanud säilitada vanausuliste kultuuri omanäolisust ja vältida assimileerumist (Peipsiveere pärimuskultuuri toetamise programm). Seetõttu võib vaadelda külustuskeskuse tööd kogukonnaga ja kogukonna heaks kui *communitas*'e-laadset tegevust, mille kaudu kogetakse solidaarsustunnet kogukonnaväliste liikmetega ühisüritustes ja -tegevustes (Turner, 1974, viidatud Bardone, Tamm, 2013: 99 kaudu).

Eestis on kogukondasid, mille kultuuripärandi säilimist ja edasikandumist riiklikul tasandil toetatakse. Rahvakultuuri Keskuse programmide kaudu aidatakse kaasa seitsme kultuuriruumi pärandi säilimisele, mille hulgas on ka Peipsiveere pärimuskultuuri toetusprogramm, mis hõlmab Peipsi regiooni eesti ja vene kogukondi. Selle

⁹ Rahvakultuuri Keskus on Eesti Vabariigi Kultuuriministeeriumi haldusalas tegutsev keskus, mis viib ellu UNESCO vaimse kultuuripärandi poliitikat Eestis.

toetusmeetme seletuskirjas rõhutatakse, et piirkonna üheks kultuuriliseks dominandiks on eelkõige Peipsiveere vanausuliste kultuuripärand, mida ohustab elanikkonna vananemine ja vähenemine, kultuuripärandi lahustumine moodsas kultuuris ja traditsioonide katkemine uute sisserännanute teadmatuse tõttu (Peipsiveere pärimuskultuuri toetamise programm 2017–2020).

2003. aastal võttis UNESCO vastu vaimse kultuuripärandi kaitse konventsiooni (*Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*), millega Eesti ühines 2006. aastal. Vaimse kultuuripärandi kaitse konventsiooni kohaselt on vaimne kultuuripärand:

tavad, esitus- ja väljendusvormid, teadmised, oskused ja nendega seotud tööriistad, esemed, artefaktid ja kultuuriruumid, mida kogukonnad, rühmad ja mõnel juhul üksikisikud tunnustavad oma kultuuripärandi osana (Vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon, 2006).

Pärandi üks oluline funktsioon on identiteedi kujundamine nii kohalikul, riiklikul kui ka rahvusvahelisel tasandil. Pärand tagab ühise mineviku- ja tulevikutunnetuse (Konsa, 2013: 2179), kuid see pole tunnetatav objektiivselt, vaid ainult seda väärtustavasse kogukonda kuulumise, sellega samastumise või vastandumise kaudu (Parts, Sepp, 2016). UNESCO Vaimse kultuuripärandi kaitse konventsiooni artikkel 2 toob esile kultuuripärandi kogukonna identiteedi loova ülesande: *vaimne kultuuripärand annab neile identiteedi ja järjepidevuse tunde ning edendab seeläbi ka kultuurilist mitmekesisust ja inimeste loometegevust* (Vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon, 2006). Sooväli-Sepping toob välja, et identiteedi konstrueerimiseks on pärandi loojateks üha enam suuremate organisatsioonide ja ametnike kõrval väiksemad huvirühmad või üksikisikud, mistõttu pärandit luukse nii, nagu seda kellelegi vaja on, et seda määratleda, teadvustada või kaubastada (Sooväli- Sepping, 2013: 2223–2224).

Kultuuripärand on turismimajanduse üks peamistest resurssidest, kus turisti jaoks on tähtsaim erinevus paigast, kust ta tuli või mida ta on juba näinud (Kirschenblatt-Gimblett, 1995: 373). Viimastel aastakümnetel hoogustunud turistide tung vanausuliste palvelatesse, aga ka riiklikult või institutsionaalselt soositud turism (nt erinevate fondide nõue restaureerimise või muu ehitustegevuse eest kirikuid ja palvelaid regulaarsetel kellaaegadel lahti hoida) on vanasuliste kogukonnale vastuvõetamatu ja tekitanud palju

meelehärmi. Vanausuliste ühe eestkõneleja Pavel Varunini sõnul devalveerub vanausuliste moraal, kui sealsed tavad ja praktikad muutuvad: palvela muutub töö käimise ja äri ajamise kohaks, nagu seda tänapäeval on tinginud turism ja kus turistid oma mittersobiliku riietuse (naised ei kannu pikka seelikut ja peakatet, mehed käivad lühikestes pükstes jne) või käitumisega (veidi purjus, valjuhäälsed jne) norme rikuvad (Varunin 2019. Autori intervjuu Pavel Varuniniga). Turiste võtavad praegusel ajal vastu ainult Varnja, Mustvee ja Raja palvela ning sedagi vaid eelneval kokkuleppel. Teistesse palvelatesse ei saa turismigrupid ka erikokkuleppel. Parts rõhutab, et kogukonna soovide ja muude majandusharude konfliktis tuleb üldpõhimõttena eelistada esimesi (Parts, Sepp 2016: 94), kuid igapäevaelus on seda väga keeruline teostada.

2. Peipsimaa Külustuskeskuse rajamine ja arendamine

Peipsimaa Külustuskeskuse rajamisele eelnes viis aastat tööd Peipsi-äärses kogukonnas, mistõttu pean oluliseks käesolevas peatükis välja tuua teekonna külustuskeskuse rajamiseni (alapeatükk 2.1.). Seejärel kajastan keskuse organisatsioonikultuuri väärtusi (alapeatükk 2.2.) ja mõnd aspekti, millel on arvestatav seos vanausulise kultuuripärandi arendamisega, nagu näiteks keskuse nime valimine (alapeatükk 2.2.1.) ja logo väljatöötamine (alapeatükk 2.2.2.), millest kujunes oluline platvorm hilisemate tegevuste sünniks. Esitan üksikasjaliku kirjelduse ka keskuse kujundamise ja sisustamise aspektide kohta (alapeatükk 2.2.3.), milles väljendub vanausuliste pärandi väärtustamine.

2.1. Peipsimaa külustuskeskuse rajamisele eelnenud tegevus

Mõte ja tahe hakata tegelema vene vanausuliste kogukonnaga tuli minu emal Aime Güssonil, kelle sünnikodu Päiksi külas ja isakodu Tedrekülas asusid ajaloolise Kodavere kihelkonna territooriumil ning kelle lapsepõlvemälestused¹⁰ olid seotud Peipsi-äärsete vanausulistega.

Aime tegi ettepaneku mulle ja minu vennale Mihkel Güssonile asutada sellel eesmärgil mittetulundusühing Piiri Peal, mis registreeriti 14. aprillil 2004. aastal. Põhikirja järgi olid ühingu eesmärgid järgmised: *toetada ja säilitada Peipsi-äärsete vanausuliste*

¹⁰ Vanausulistega seotud lapsepõlvemälestustesi kirjeldas Aime nii: *Ma olen ju seal kandist pärit. Ma olin nendega palju kokku puutunud ja mul oli nii palju südant soojendavaid mälestusi. Nad käisid meil. Me ei kutsunud neid tookord vanausulisteks, vaid sibulavenelasteks. Lapsena mäletan, kuidas nad käisid metsatöodel ja siis nad ööbisid meie juures: pikkade habemetega, tumedates riietes mehed. Tulid õhtul ja viskasid meie kööki pikali. Jõid teed ja istusid seal. Ja teine asi, isa käis Leningradi turus ja ma käisin neid koormaid külades kirja panemas ja siis ma olin oma 17 aastat vana ja ma nägin neid taresid seest poolt. Ja ma olen kogu aeg rääkinud, et see oli nii helge mälestus, sest Eesti külades, meie kandis, meil ei olnud enam talu, meil oli kolhoosi majapidamine. Meil oli tumedates värvides ära värvitud kõik. Tumerohelised seinad ja pruunid põrandad. See oli nagu valitsev. Kärbsed olid ju. Loomad ja laudad ja asjad. Tume oli, siis ei olnud kärbesitt seinal näha. Aga vene külades oli sellised, noh, valged voodid, pitsid, mitu patja üksteise peal. Minu jaoks oli see mingisugune muinasjutumaa. Ju siis ka küünlad põlesid, sest mingi valgus oli. Kuidagi olid nad väga armsad ja toredad. Minu jaoks oli preemia see, kui kümme vagu tomateid ära sidusin ja siis isa ütles, et nüüd läheme Peipsisse ujuma. Minu ema rääkis nendest kogu aeg. Selline tore rahvakild, kellega keegi ei tegelenud. Mulle tundus, et seal on nii põnev kultuur. Ma lihtsalt tahtsin seal toimetada.* (Güsson 2019. Autori intervjuu Aime Güssoniga)

eripärast elulaadi; arendada unikaalse vanausuliste piirkonna atraktiivsust turismi-paigana, tutvustada vanausuliste kogukondade traditsioone ja vaimsust; soodustada nende traditsiooniliste tegevusalade säilimist ja noortele õpetamist (MTÜ Piiri Peal põhikiri, 2004).

Et ühingu eesmäärke ellu viia, alustas Aime Güsson 2004. aastal Peipsiääre vallaga tihedat koostööd, et kaardistada piirkonna probleeme ja kohalike soove. Nii sai esimeseks MTÜ Piiri Peal ürituseks Kolkja külapäev, mille raames Aime korraldas ümarlaua ja avati pidulikult Kolkja lasteaias liumäe ja kiikudega mänguväljak. (Kohler, 2004) Ümarlauast võtsid osa näiteks tolleagene rahvastikuministri nõunik Aarne Veedla, vallavalitsuse liikmed ja vallaelanikud. Probleemidena toodi välja venekeelse kogukonna isoleeritus, pikaajaste töötute ja vanurite suur osakaal, vähene võimalus vaba aja veetmiseks, kultuuri ja spordiga tegelemiseks (Peipsiääre valla ja MTÜ Piiri Peal koostöö ümarlaua protokoll, 2004). Ümarlauas tõdes rahvastikuministri nõunik Aarne Veedla, et piirkond on riigipoolse toetuseta, ning andis lubaduse seda muuta:

Peipsi-äärne kant on muukeelne põliskultuuri ala, mis pole riigilt aastaid toetust saanud. Järgmisel või hiljemalt ülejärgmisel aastal tuleb riigieelarvesse tekitada rida selle piirkonna kultuuri ja keele toetamiseks vähemalt poole miljoni krooniga aastas. (Kohler, 2004a)

2004. aasta sügisel toetas Integratsiooni sihtasutus MTÜ Piiri Peal projekti, et Peipsiveere piirkonda Eesti külaliikumisse kaasata, sest piirkonnas on olnud valdav mentaliteet, et ainult riigivõim teeb elu paremaks või halvemaks, mitte kodanik ise, ja pigem kiputakse ootama, et keegi teine midagi teeks (Nukka, 2005). Integratsiooni sihtasutuse toetuse kohta MTÜle Piiri Peal ütles rahvastikuminister Paul-Erik Rummo:

Mul on eriti hea meel selliste täiesti uudsete algatuste tekkest, nagu MTÜ Piiri Peal projekt Peipsi-äärse piirkonna hõlmamiseks üle-eestilisse külaliikumisse, mis on heas kooskõlas riigi sammudega Peipsi ranniku edendamiseks (Postimees, 2004).

Selle projekti raames korraldas Aime Güsson koolitusreise kohalikele inimestele teistesse Eesti piirkondadesse, kus külaliikumine oli juba hoogsalt käima läinud, selleks et Peipsi-äärsele rahvale mõista anda, kui palju saab ise oma kodukoha heaks ära teha (Kohler, 2004b).

Esimesel ümarlaul Peipsiääre vallas oli kohalike soovidest välja koorunud igatsus oma kogukonnamaja järele. See oleks pidanud olema multifunktsionaalne hoone käsitööruumi, jõusaali, ilusalongi ja majutusasutusega. Soovist vallarahvale vastu tulla valmis MTÜ Piiri Peal eestvedamisel 2005. aastal „Peipsiveere vanausuliste kogukonna- ja külustuskeskuse“ eskiisprojekt. Tulevase kogukonnamaja plaane jõudis kajastada päevaleht Postimees (Kohler, 2004a), kuid järgnevatel aastatel ei leitud võimalust ehitusprojekti ellu viia ning 2007. aastal alanud majandussurutis vähendas sellise keskuse rajamise väljavaateid veelgi.

Sellele vaatamata jätkas Aime aktiivselt tööd kogukonnaga. Viidi läbi motivasiooni koolitusi, et julgustada pikaajalisi töötuid tööturule naasma, ja ettevõtlusalaseid õppepäevasid. Ettevõtlusalaste koolituste raames toimusid mitmed käsitöökoolitused, mistõttu 2008. aastal tõusis taas päevakorda keskuse vajadus, sest erinevaid materjale, töövahendeid ning masinaid oli kogunenud niivõrd palju, et nende hoidmine külainimeste kodudes tekitas kõigile tüli ja pingeid. Kuid nende koolituste tulemusel jõudsime koos Aimega arusaamale, et vallarahva unistus jõusaali ja ilusalongiga keskusest ei ühti enam meie visiooniga, sest eesmärk oli hakata keskendumisele käsitöö arendamisele.

2.2. Peipsimaa Külustuskeskuse rajamine

2008. aastal (suure majanduskriisi alguses) avanesid Euroopa Majanduspiirkonna ja Norra toetused, mis muuhulgas lubasid soetada kinnisvara. 2008. aastal olid kinnisvara hinnad veel suhteliselt kõrged ning piirkonnas väga suurt valikut ei olnud. Kuna otsustasime Aimega sellest fondist siiski toetust küsida, oli meil lõpuks valida kahe hoone vahel: 1974. aastal ehitatud kauplusehoone (Foto 1), mille valgusküllased avarad

Foto 1. 1974. aastal ehitatud kauplusehoone Kolkjas.

Foto 2. 1893. aastal ehitatud elumaja Kolkjas.

ruumid sobisid väga hästi käsitööettevõtlusega tegelemiseks ja 1893. aastal ehitatud pereelamu (Foto 2), kus käsitööga tegelemiseks ruumide kohandamine oli komplitseeritud (sh puudus vesi, kanalisatsioon ja muu vajalik), kuid mille siseruumid ja eksterjäär pakkusid suuremaid võimalusi piirkonna aja- ja kultuurilugu tutvustada.

2008. aastal broneerisime Kolkjas ostueesõigusega maja (Foto 2), mille ost Norra EMP fondi kaudu, projekti „Töötubade loomine – Eesti vanausuliste külastuskeskuse arendamise I etapp“ raames, sai aasta hiljem ka teoks. Keskuse hoone valik mõjutas oluliselt ühingu edasist tegevust, sest ainult käsitööettevõtlusega tegelemiseks (vt alapeatükist 3.3. Lukaruka teemat) oleks sobinud ka mõni teine hoone.

Keskuse rajamisel oli eesmärgiks kaasata juba selle loomise varajases etapis vanausuliste kogukonna esindajaid, et planeeritavatele tegevustele saada tagasisidet kogukonnalt ja tõsta külastuskeskuse tulevaste partnerite ja huvirühmade huvi ning koostöövalmidust, mis seeläbi aitaks võimalikult hästi kaasa nii küla kui ka kogu Peipsi piirkonna jätkusuutlikule arengule. Keskuse kontseptsiooni väljatöötamise tellisime turismivaldkonna konsultandilt Oliver Loodelt. Kontseptsiooni väljatöötamisel kaasasime ekspertideks Eesti Vanausuliste Koguduste Liidu esimehe Pavel Varunini, Kolkja vanausuliste muuseumi juhataja Anna Portnova, Varnja Perekonna Seltsi juhatause liikme Tatjana Sosnovskaja, TÜ vene ja slaavi filoloogia osakonna korralise professori Irina Külmoja ning ajalehe Peipsirannik väljaandja Fjodor Maspanovi. Nimetatud ekspertide ja kogukonnaliikmete arvamusi võtsime arvesse igas valdkonnas, nii keskuse nime leidmisel, selle sisustamisel, tegevuste kavandamisel kui ka toodete ja teenuste arendamisel.

2009. aastal ei olnud maailmas ühtegi vanausuliste kultuuri keskust, mille kogemust Peipsimaa Külastuskeskuse rajamisel oleksime saanud kasutada. Kontseptsiooni väljatöötamise raames lasime läbi viia uuringu, et analüüsida rahvusvahelist praktikat pärandkultuuri arendamisel teiste eristuva usundi ja identiteediga kogukondades. Selle raames intervjueris Oliver Loode näiteks ainude kultuuriturismi eksperti dr Naohiro Nakamurat Kanada Victoria Ülikoolist, USAs Amish Farm and House asutajat ja turundusjuhti Eric Connerit ning saami Ájtte Muuseumi tegevjuhti Kjell-Ake Aronssoni (Loode, 2009). Uuringust selgus hulgaliselt praktilisi näpunäiteid, mida külastuskeskuse arendustegevuse kavandamisel kaalusime ja kasulike soovitusena

arvestasime. Näiteks toodi intervjuudes välja, et isoleeritud ja erakliku kogukonna psühholoogiline taluvus turistide suhtes võib märgatavalt kasvada, kui turismi arendatakse väärikalt. Samuti rõhutati seda, et kogukonna usujuhtide hoiakutel võib olla oluline roll turismisektori arengusuundadele ja kasvutempole, ning veel seda, et ka väljastpoolt tulija võib kaasa aidata jätkusuutliku turismi arendamisele suhteliselt kinnistes kogukondades. Uurimusest ilmnest veel see, et kogukonnal võib puududa sisemine julgus esitleda oma kultuuri väljapoole, aga ka see, et kultuuride jaoks, kes ei soovi avada oma privaatsfääri turistidele, on muuseumid ja külastuskeskused sobivaks lahenduseks. (Loode, 2009)

Keskuse kontseptsiooni väljatöötamise koosolekutel jõudsimel arusaamisele, et samaaegselt keskuse arendamisega tuleb jätkuvalt tegeleda küla arendamise ning kogukonna aktiveerimisega (MTÜ Piiri Peal koosoleku protokoll 09.11.2009), sest keskusel ei hakka minema hästi, kui külal ja piirkonnal ei lähe hästi. Kuna me ise ei jõudnud kõigega tegeleda, algatasime Loode eestvedamisel Kolkja külaseltsi asutamise, et see organisatsioon tegeleks külaelu arendamisega, samal ajal kui meie tegeleme keskuse arendamisega. Kolkja Külaselts MTÜ asutati 28. jaanuaril 2010.

2010. aastal töötasime väga mahuka Peipsimaa Külastuskeskuse edasiarendamise projektiga, et saada lisarahastus kogu hoonekompleksi renoveerimiseks ja väljaarendamiseks. 2010. aastal esitasime EASi projekti „Peipsimaa Külastuskeskuse arendamine, II etapp“, mida esialgu ka rahastati, kuid ootamatult fondi rahastus tühistati, et suunata ressursid riigigümnaasiumide rajamiseks. Selle projekti jaoks edutult kulutatud aeg ja rahalised ressursid tõmbasid ühingu tegevushoo mõneks ajaks maha. Aastatel 2012–2013 oli meie tegevus suhteliselt väikesemahuline: lõpetasime enamasti projekte, mis olid 2010. aastal ellu kutsutud. Nii tegelesime näiteks Peipsimaa giidikoolituste läbiviimise ja loodusretkede koolitustega, selleks et saada Peipsiäärsetesse küladesse häid kohalikke giide ja innustada kohalikke elanikke pakkuma erinevaid aktiivse vaba aja veetmise teenuseid.

2009. aastal keskuse kontseptsiooni väljatöötamisel kinnitasime keskuse brändiväärtusteks vanausuliste kultuuripärandil põhineva traditsioonilisuse, Peipsimaa külalislahkuse ning siinsete inimeste omapärase, kiiksuga huumori. Külastuskeskuse traditsioonilisus pidi väljenduma erinevates tahkudes, nagu külastuskeskuse logo, sisekujundus,

personali rõivad, pakutavad meened ja käsitöötooted, ning mitmetes tegevustes, nagu vanausuliste käsitöenduslike traditsioonide elustamine ja edasiarendamine, samuti oluliste rahvakalendri tähtpäevade tähistamine. (Brändimanuaal, 2009)

2.2.1. Peipsimaa Külustuskeskuse nimi

2009. aastal ostime keskuse hoone Norra EMP Regionaalarengu toetuskeemi kaudu, mille üks prioriteetidest oli majandus- ja arenduskeskkonna parendamine ja selle raames abikõlbulik traditsioonilise kohaliku oskusteabe edasiandmine ja rakendamine, näiteks kohalike töötubade loomine ja sisustamine (EAS, 2010). Plaanisime keskuse rajada vanausuliste külla Kolkjasse, mistõttu oli enesestmõistetav viidata projekti nimes vanausulistele: „Töötubade loomine – Eesti vanausuliste külustuskeskuse arendamise I etapp“. Esialgu pidi ka keskuse nimeks saama Eesti Vanausuliste Külustuskeskus. Keskuse kontseptsiooni välja töötamise raames läbi viidud uuringus tuli vanasuliste kogukonnalt tagasiside, et vanausulistega seotud turismi ei tohiks arendada kui usunditurismi või usundipõhist turismi, vaid üldisemalt kui kultuuriturismi, et ära hoida palvelate ja neis läbiviidavate rituaalide muutumist turismiobjektideks, mis omakorda devalveeriks kiriku moraalset autoriteeti kogukonnas (Loode, 2009). Sellist suhtumist arvesse võttes otsustasime nime Eesti Vanausuliste Külustuskeskus asemel kasutusele võtta mingi teise nime. Kaalusime nimede Peipsimaa Käsitöökeskus, Peipsimaa Külustuskeskus Sofia ja Peipsi Maja vahel. Oliver Loode ettepanekul jäime arvamuse juurde, et kui tegemist on täiesti uue ja tundmatu objektiga, tasub nimes signaaliseerida seda, et tegemist on turistidele suunatud objektiga (külustuskeskusega) ja et tegemist on teatud piirkonda (Peipsimaad) esitleva objektiga. Loode sõnade järgi:

Peipsi Maja on küll lühem ja suupärasem, kuid teisipidi sisuliselt märksa vaesem. Ta ei üllata, ei intrigeeri, ei tekita küsimusi. Lisaks viitab “Peipsi” rohkem järvele kui järve äärsele piirkonnale, “Peipsimaa” on selles suhtes täpsem mõiste. (Loode, O., Güsson, A., Güsson, K., kirjavahetus, 16.02.2010)

2009. aastal puudus piirkonnal ühtne eestikeelne sihtkohabränd, kuigi vene keeles oli laialt levinud kohanimi Причудье. Peipsi piirkonna kirjeldamiseks kasutati 2009. aastal laialdaselt kohanimena Peipsiäär. Mõiste Peipsiveer võeti kasutusele 1996. aastal, kui koostati esimest Peipsiveere arengu strateegiat, eristamaks kogu Peipsi-äärset piirkonda Peipsiääre vallast. Selles dokumendis tähistas nimetus Peipsiveer ruumiliselt sidusat ja

mitut omavalitsust hõlmavat üksust. (Loode, 2009) Kohanime Peipsiveer hakati kasutama administratiivse katusena Tartu maakonna Peipsi-äärsete omavalitsuste seas, keda ühendas Peipsiveere Arengu SA ning kes haldasid domeeni www.peipsiveer.ee. (Loode, 2009) Kohanime Peipsiveer on kasutatud ka piirkonda käsitlevas kirjanduses (Morozova, Novikov, 2008) ning turismiinfo trükistest (Ainsoo, 2005).

Kohanimi Peipsimaa ei olnud 2009. aastal siiski enam täiesti võõras: seda oli kasutanud näiteks Leonid Mihhailov, kes avaldas 2008. aastal kakskeelse raamatu „Peipsimaa asulad / Поселения Причудья“ (Mihhailov, 2008), samuti esines see piirkonnaga seotud ürituste nimedes, nagu Peipsimaa kultuuripäevad (Vooremaa, 2008). Seetõttu tuginesime keskusele nime panemisel just sõna Peipsimaa ajaloolisele taustale, mille oli eestikeelse vastena kohanimele Причудье kasutusele võtnud Aliise Moora (Moora, 1964). Peipsimaa Käsitöökeskuse nimemõttest loobusime, sest meile tundus, et see jääb eksitavaks külalisele, kes tahab saada osa meie teistest teenustest, nagu turismiinfo, spordivarustuse laenutus, toitlustus, giidide tellimine, turismimarsruutide koostamine ja muu selline (MTÜ Piiri Peal koosoleku protokoll, 30.10.2009). Käsitöökeskuse nimemõttest loobumisele aitas toona tõenäoliselt kaasa ka olukord, kus käsitööalane tegevus ei olnud veel kujunenud piisavalt dominantseks ja me ei olnud sellega leidnud endale piisavalt tunnustust, et julgeda end Peipsimaa käsitöökeskusena eksponeerida.

2010. aasta juunis avasime keskuse Peipsimaa Külustuskeskuse nime all. Asjaolu, et EASi eestvedamisel tegeleti Eestis samal ajal kõikide turismiinfokeskuste külustuskeskusteks ümbernimetamisega, ei olnud meile teada. Mõned aastad peale Peipsimaa Külustuskeskuse avamist, kui Eestis tegutsevate külustuskeskuste roll turismiinfokeskustena oli inimestele arusaadav, kujunes see meie keskusele probleemiks, sest külalised ei pidanud vajalikuks majja sisse astuda, kuna i-punkti külustamiseks polnud neil otsest tarvidust, nagu meile nii mõnigi külastaja toona tunnistas.

2012. aastal väisas Eesti Vabariigi president kolmepäevase visiidi raames Peipsi-äärset piirkonda. Külustuskeskuse juures avas president Toomas Hendrik Ilves meie ühingu eestvedamisel valminud Peipsimaa väliturismikaardi (Lukas, 2012), mille Varunin illustreeris ja puunikerdustega dekoreeris. Meie jaoks oli oluline seik, et seoses presidendi visiidiga hakati ka ajakirjanduses Peipsi-äärset piirkonda Peipsimaana määratlema (Lukas, 2012, Peipsirannik, 2012) ja seda määratlust kasutas ka president

Ilves oma kõnes, öeldes, et *huvitav ja esinduslik kaart võimaldab ajalooõngulist ja kultuuriloolist Peipsimaad senisest paremini tundma õppida* (Lukas, 2012).

2.2.2. Peipsimaa külastuskeskuse logo

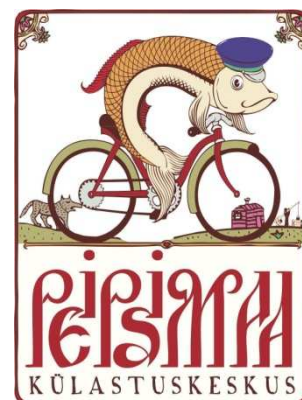
Lisaks nimele tuli keskusele välja mõelda ka logo ehk visuaalne identiteet, mis keskenduks külastajale, kellele keskuse tegevused on suunatud – kogukonna liikmele ja turistile. Keskuse logo väljatöötamise meeskonnas oli turundusspetsialist Oliver Loode, graafik-disainer Ervin H. Seppel ja kunstnik Pavel Varunin. Meile tutvustati algselt kolme logo eskiisi:

Joonis 2. Logo „Rändur“
eskiis. Autor Pavel Varunin

Joonis 3. Logo „Aken“ eskiis.
Autor Pavel Varunin

Joonis 4. Logo „Rändur
Kala“. Autor Pavel Varunin

Esitatud kolme logo analüüsisime kokkulepitud brändiväärustest (vt 2.2.) lähtuvalt. Kõik kolm logo kandsid vanausuliste pärandil põhinevat traditsioonilisust: vanausuliste iseloomulikus kürillilises kalligraafias (титульная вязь) tekst ja *lubok*-stiilis graafika. Külalislahkusele viitas Peipsimaad avastav turist („Rändur“), keda külastuskeskusesse oodatakse, järvel tõusvale päikesele avatud aken („Aken“) ning inimese kombel seiklev kala („Rändur Kala“). Kõige paremini tuli kiiksuga huumor esile kala tegelaskujus. Kala reisimas jalgrattaga kui ühe keskkonnasõbralikuma sõiduvahendiga väljendas kõige paremini rohelist mõtteviisi, mis brändiväärtusena samuti tähtsaks kujunes, ning mis on igati sobilik liiklusvahend Peipsimaa ridakülade avastamiseks (Brändimanuaal, 2009). Vaatamata sellele, et kohaliku miljöö ja mentaliteediga tundus tol hetkel meile esmapilgul sobituvat „Rändur“, otsustasime siiski

„Rändur Kala“ kasuks, sest see oli intrigeerivam ja omanäolisem. Kuigi oli kõhkleri, kas vanausuliste külla, vanausuliste käsitööga tegeleva keskuse logoks sobiks jalgratast pedaaliv kala, toetusime oma valikus ka Pavel Varunini arvamusele ja autoriteedile siinses kogukonnas.

Külastuskeskuse logoks sai kala jalgrattal, mille juurde Oliver Loode mõtles välja muinasjutu „Kala, kes läks rändama – tõestisündinud Peipsimaa muinaslugu“, et keskuse brändi elemendid veelgi tihedamalt piirkonnaga siduda (Brändimanuaal, 2009). Vahetult enne keskuse avamist, mil valmis keskuse veebileht, sündis paralleelselt ka mõte teha ametlikule veebilehele lisaks Rändur Kalale Facebooki identiteet. Selle tarvis ristis Aime Güsson Rändur Kala Rändur Rääbise nimega, millega ta on tänaseks ka tuntuks saanud.

Aastatel 2010–2011 kirjutasime Aimega vaheldumisi Rändur Rääbise Facebooki konto alt piirkonda, sealseid vaatamisväärsusi ja üritusi kajastavaid lugusid Rändur Rääbise nimel. Näiteks üks lugu, mis tutvustab Alatskivi ürgorgu, kus pulmades ajal on noorpaaridel kombeks käia, sai minu sulest selline:

No nüüd sai Alatskivi ürgorg risti-rästi läbi vändatud. Sattusin truuduse tamme juurde. Üks mööduja ütles, et seal tuleb truudust vanduda. No vandunud olen ma küll ja küll. Viimati täna hommikul, kui parm mind uime tagant hammustas. Aga mis see truudus veel on ja kuidas seda vanduma peaks? (Rändur Rääbis, 2010)

Neid lihtsakoelisi lookesi tasapisi kirjutasid küpses mõtte koostada Rändur Rääbise muinasjuturaamat, mille kaudu piirkonda selle ja vaimust tutvustada. Selle mõttega jõudsime taas Pavel Varuninini, kes haaras sellest ise kinni ja kirjutas oma esimese ilukirjandusliku raamatu „Ряпуша. Причудская сказка с причудами“, mis ilmus 2012. aastal (Варунин, 2012). Kui esimene raamat tutvustas suvist Peipsimaad ja vanausuliste eluolu, siis teine raamat „Ряпуша и Белое Причудье: причудская сказка и картинки с подсказкой“, mis ilmus 2014. aastal, rääkis talvise Peipsimaa lugusid (Варунин, 2014). Need Pavel Varunini raamatud on esimesed vanausuliste ilukirjanduslikud raamatud, kus on kasutatud vanausuliste murdekeelt. Eesti keeles andsime need raamatud välja Peeter Volkonski tõlkes: 2013. aastal „Rääbu. Peipsiveere muinasjutuveeretused“ (Varunin, 2013) ja 2015. aastal „Rääbu ja Valge Peipsimaa“

(Varunin, 2015). Eestikeelsetes raamatutes kasutas Volkonski vanausuliste murdekeelsete sõnade tõlkimiseks Kodavere murrakut.

Rääbu raamatute ainetel hakkasime tegema ka käsitöötooteid (vt alapeatükk 3.3.), 2015. aastal korraldasime esimese Rääbu päeva (vt alapeatükk 5.2.).

2.2.3. Peipsimaa Külustuskeskuse kujundamine ja sisustamine

Peipsimaa Külustuskeskuse loomiseks ostime vene vanausuliste pere elumaja, mille oli ehitanud 1893. aastal Feodot Ivanovitš Kudrjašov (1829–1909). Maja viimane elanik oli Aleksandra, keda külarahvas tädi Šuraks kutsus ja kelle nimega kajastati keskuse sünni ka ajakirjanduses, näiteks uudisloos „Tädi Šura maja täitub hingelistega“ (Kohler, 2009). Kolkja külarahvas ise kutsus tädi Šura maja selle roosa fassaadi tõttu Roosaks majaks.

Külustuskeskuse brändiväärtustele vastavalt pidi vanausuliste pärandkultuur väljenduma ka keskuse sisekujunduses ja personali rõivastes. (Brändimanuaal, 2009) Kuna me ei olnud kindlad, missugused on olulised esemed ja praktikad vanausuliste majapidamistes ning vastavat kirjandust selle kohta oli 2009. aastal vähe, siis siingi tulid meile appi projekti „Töötubade loomine – Eesti vanausuliste külustuskeskuse arendamise I etapp“ kaasatud eksperdid, kes tõid näiteks kodusisustustekstiilide osas välja, et kaltsuvaibad on kodudes pigem heledad, kardinad tikitud, pliidi ette (pottide varjamiseks) käib pitskardin. Põrandate ja lagede kohta mainiti, et põrandaks oli vanasti värvimata laudis, mida tuli pesta vana saunaviha ja liivaga ning mis oli halli tooni (MTÜ Piiri Peal koosoleku protokoll, 25.09.2009) Lagede ja aknaraamide valge värv on tavaliselt läikiv olnud, aknaid pestakse korra nädalas. Laenurgad olevat ümarad seetõttu, et kuri sinna passima ei saaks jääda (MTÜ Piiri Peal koosoleku protokoll, 02.10.2009). Peegelvõlvlagedel kasutati karniise ja rosette, madalast toauksest sisse astudes tuleb kummarada alandlikkuse märgiks. Kodude seintel on alati pildid. Õue ja aia kohta tõdeti, et toas oli vanasti palju pelargoone, aga iluaeda ei olnud – kõik oli sibulapeenarde all (MTÜ Piiri Peal koosoleku protokoll, 02.10.2009).

Pavel Varunin rõhutas, et kodudes on alati idanurgas ikooninurk, aga turistidele avatud keskuses ei peaks ikooninurka olema, sest see on sakraalne ruum, kus turistid ei oska käituda. Pealegi, kui keegi plaanib samas ruumis laua taga napsi võtta, siis seda ei ole kombeks ikooninurgaga pühas toas teha. (MTÜ Piiri Peal koosoleku protokoll, 07.10.2009)

Paljud ettepanekud, mis majapidamisasjade kohta üles märkisime, said keskuse sisustamisel arvesse võetud. Ühtlasi olid need eluolulised tähelepanekud ka sisendiks nendele lugudele, mida hakkasime ise edasi rääkima keskuse küllastajatele vanausuliste kommete ja traditsioonide kohta. Samuti võtsime iga päev kasutusse hoonesse jäetud vanakraami, et neid eksponeerida – selleks lõime keskuse *dvori* ühte ruumi tädi Šura kambri. Järk-järgult on lisandunud keskusesse väga palju vanakraami, mille oleme toonud külas lammutamisel olevate majade juurest, kus esemed juba lõkkesse viskamiseks või kraavi matmiseks valmis on pandud.

Keskuse avamiseks, s.o 2010. aasta suveks jõudsime renoveerida vaid majapidamise (ühe katuse all nii 120 m² elumaja kui ka 320 m² *dvori*¹¹) elumaja esimese korruse ruumid (65 m²). Kuna keskuseks ostetud hoonekompleks oli suhteliselt lagunenu ja amortiseerunud, siis aastatel 2010–2013 tegutsesime ainult maja esimese korruse kolmes ruumis 65 m² pinnal. 2014. aastaks olime nii palju investeringuid teinud, et juba järgmisel aastal avasime *dvori* loomalauda ja töökoja ruumides kunstigalerii ja teisel korrusel käsitöösaali. Keldrikorrusel asuva Sigurimuuseumi avamiseni jõudsime 2016. aastal (vt peatükk 4) ja 2017.a seadsime sisse Sinilniku töökoja (vt alapeatükk 3.2.1.).

Avatava Peipsimaa Külustuskeskuse personalile rõivaste leidmiseks korraldasime 2009. aastal konkursi, kuhu ootasime vanausuliste etnograafilistest elementidest või riietusest inspireeritud rõivakomplektide ideekavandeid. Konkursile laekunud tööd olid küll väga venepärased (Joonis 5), aga ei kandnud meie arvates tagasihoidlikele vanausulistele omast külamiljöö vaimu.

¹¹ *Dvor* (vn) – elumajaga sama katuse all asuv aida, lauda või küüni osa; nimetatakse ka umbõu.

Joonis 5. Võistlustöö, detsember 2009. Autor Sillaots, S.S.

Samuti ei soovinud me personalirõivastena kasutusele võtta autentseid, mingi ajastu riideid, vaid siiski hoida tänapäevasemat, kuid kohalike traditsioonidega joont. Seetõttu valmisid esimeste perenaiste rõivad väljaspool konkursi keskuse kollektiivi ja koostööpartnerite Aime Güssoni, Õnne Uusi ja Kadi Pajupuu ühisloomingus, selleks oli Pajupuu mustritega otsetrukitehnikas sarafani tüüpi kleit ja pluus (Foto 3). Rätikute pähe sidumisel tuginesime traditsioonidele, mida Peipsimaa naised Richteri järgi kasutanud olid. (Рихтер, 1976) Järgmised rõivakomplektid tegime nii aplikatsioonitehnikas kui ka vanausuliste tekstiilist kunstlillede valmistamise traditsioonist inspireeritult (Foto 4).

Foto 3. Perenaiste rõivakomplekt, mai 2010. Foto: Aime Güsson.

Foto 4. Perenaiste rõivakomplektid, juuli 2012. Foto: Konstantin Avva.

3. Vanausuliste käsitöö ja selle arendamine

Käsitöö või õigemini selle puudumine oli põhjus, miks Aime 2004. aasta varakevadel minule ja mu vennale Mihklile tegi ettepaneku asutada mittetulundusühing, sest tema sõnul Peipsi ääres vene külade rahvapeol esinetakse turult ostetud sitsiseelikutega, ja ta soovis taaselustada ehedate rahvarõivaste kandmise traditsiooni (Maspanov, 2016). Olime vennaga nõus olema ühingu registreerimiseks juhatuse liikmed, kuid ühingu töös me ei tahtnud alaliselt osaleda. Minul ei olnud mingit huvi käsitöö vastu, mistõttu andsin Aimele oma nõusoleku klausliga: selle ühingu võin ma temaga teha, aga mina küll, rätt peas, sinna külavahete tikkima ja kuduma ei lähe. Aime meenutab käsitööga tegelemise algust kui soovi teha lihtsalt midagi koos Peipsi-äärsete vene vanausulistega:

Käsitöö peale tulin ma sellepärast, et ma hakkasin mõtlema, et kui eestlased ja venelased saaksid midagi koos teha. Noh käsitööd. Käsitöö on selline asi, mis seob erinevaid inimesi. Arvasin, et jube tore asi on tikkimine, vene tikand. Rohkem ei teadnud ma kohalikust käsitööst midagi. (Güsson, A. 2019. Autori intervjuu Aime Güssoniga)

Selles peatükis annan põgusa ülevaate vanausuliste tuntud käsitöötraditsioonidest (alapeatükk 3.1.), kaardistan Peipsiääre valla Peipsiääre piirkonna ajaloolise ja tänapäeva käsitöö hetkeseisu (alapeatükk 3.2.) ning vaatlen vanusuliste käsitöötraditsioonide arendamist külastuskeskuses, kus eraldi käsitletlen kangatrükivaldkonda, millega me kõige põhjalikumalt tegelema oleme (alapeatükk 3.3.).

3.1. Vanausuliste käsitöö

Vanausuliste käsitöötraditsioonid ei olegi väga tuntud. Lisaks kalapüügile olid Peipsi-äärsetest küladest pärit mehed tuntud nii müürseppade, pottseppade, puuseppade kui ka kangatrükikalite ja -värviatena. Peipsi-äärsete külade käsitööst on üht-teist üles täheldatud kangatrüki (Moora, 1964, Рихтер, 1976, Moppel, 2015; Uus, 2019), särkide, sarafanide lõigete, pearättide (Рихтер, 1976), trükipakkude (Konsin, 1970) ja ajalooliste Peipsi lootsikute kohta (Moora, 1964). Süsteemsed uuringud vanausuliste käsitöötraditsioonide ja tehnoloogiate kohta pigem puuduvad. Erandiks on TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia rahvusliku käsitöö osakonnas 2018. aastal kaitstud Mari-Liis

Renseri lõputöö „Peipsi läänekaldal elanud vanausuliste meestesärgid 20 sajandi esimesel poolel ja nende valmistamine tänapäeval“ (Renser, 2018). Kõige rohkem teatakse ehk ikoonimaalimist ja seda tänu Eestisse tulnud ikoonimeistrile Gavriil Jefimovitš Frolovile (1854–1930), kelle eestvedamisel tegutses Raja külas 19. sajandi lõpust kuni 1930. aastani ikoonimaalitöökoda (Paaver, 2016: 259). Frolov sai Peterburi Käsitöövalitsuselt õiguse tegutseda meistrina ikoonimaalimise alal 1894. aastal. Seejärel tunnistas Eesti vanausuliste kogudus ta meistriks ning tal lubati Raja kiriku juurde ikoonimaali töökoda avada. (Paaver, 2016: 268) Mõned Frolovi õpilased jätkasid ikoonimaalimisega ka peale meistri surma, kuid sellist tunnustust kogukonna poolt, nagu Frolovil oli, nad ei leidnud (Varunin 2019. Autori intervjuu Pavel Varuniniga). Nõukogude režiimi tingimustes ikoonimaalijate tegevus hääbus.

Rahvakultuuri Keskuse Peipsiveere pärimuskultuuri programmi dokumendis rõhutatakse, et vanausuliste ikoonimaali traditsioon on kõrge kultuuri- ning ajaloolise väärtusega (Peipsiveere pärimuskultuuri toetamise programm), kuid Eesti vanausuliste kogukonnas keegi ikoonimaalimisega täna ei tegele. Eesti ainus vanausuliste ikoonimeister on Pavel Varunin, kes ei tee ikoonimaali, vaid 1998. aastast puulõikelisi ikoone. Varunini puulõikelised ikoonid on jõudnud Eesti vanausuliste palvelatesse Mustvees ja Kallastel, aga ka Venemaale Moskvasse, Novgorodi, Pustozerskisse (Пустозерск), Leedus Vilniusesse ja Klaipedasse ning Läti palvelatesse. Teistes Balti riikides on küll tegutemas vanausuliste ikoonimaalijad: Leedus Jakovlev Georgi ja Lätis Portnov Grigori. (Varunin 2019. Autori intervjuu Pavel Varuniniga)

3.2. Käsitöötraditsioonid Peipsiääre valla Peipsiääre piirkonnas

Juba tsaariajal oli Peipsiääre valla meeste käsitöös suurt tunnustust leidnud pott-, ahju- ja puusepad. Mõnda aega tegeleti Varnja küla all Koosa jõe ääres ka savi kaevandamise ja ehitustelliste valmistamisega (Poltan, 1969). Ridakülade tänavamiljööd ilmestab tänagi veel tsaariaegsete tellistest majade kivipits, vähem on säilinud puupitsi. Varnja tuntuimat Peipsi lootsiku ehituse töökoda pidas meister Fiss Kutkin (1886–1948) (Güsson, 2016) ja Kolkjas tegutses kangatrükkal ja sinetaja¹² Prostatovi töökoda (Trükipakk). Kangatrükiga tegeleti Varnjas ka peale sõda. (Varunin 2019. Autori

¹² Sinetaja – kangaste siniseks värvija

intervjuu Pavel Varuniniga) Sepikojad tegutsesid Kasepääl ja Kolkjas kuni 1970. aastateni (Güsso, 2016). Suur osa naiste käsitööst hõlmas kalavõrkude kudumist (Morozova, Novikov, 2008: 87–88). Kasutamiseks sobimatutele kalavõrkudele tikiti aga fileepits, et neid kardinat või laudlinadena kasutusele võtta. Kalavõrgul fileepitsi eksponeerib Varnja elava ajaloo muuseum. Eesti vanausuliste muuseumides eksponeeritakse mitmeid tikitud särke, pluuse ja sarafane, kuid on teada, et juba 19. sajandi lõpul eelistati Peipsi-äärsetes külates kanda pigem vabrikuriideid kui talus valmistatud rõivaid (Postimees, 1898). Vabrikurõivaste ja -kangaste pealetung hakkas järjest vähendama käsitööga tegelejate ja meistrite arvu. Samuti oli Peipsi-äärsetes külates kombeks käia pigem küla õmbleja juures kui kodus midagi valmistada. Vanausulistel ei ole olnud ka väljundit kanda rahvarõivaid mõnel ühisel rahvapeol, nagu näiteks eestlastel laulu- ja tantsupeol. Seetõttu kohtab tänapäeval avalikus ruumis vanausuliste traditsiooniliste rõivaste kandjaid üpris harva.

Praegugi veel tegutseb Kasepääl mesilasvahast küünalde valmistaja, kes ainuüksi Varnja palvelale valmistas pikki aastaid käsitsi vähemalt neli tuhat mesilasvahast küünalt aastas. (Kutkina 2016. Autori vestlus Zoja Kutkinaga¹³) Vähesel määral tikitakse rahvuslikke ristpistelisi meeste- ja naistesärke, aga tikitakse ka ikoone. Vanausuliste kogukonnas on suurt tunnustust leidnud tikkija Zoja Gunina Kallastelt, kelle mähk- ja madalpistes tikitud ikoone saab näha nii Kallaste kui ka Mustvee vanausuliste palvelates. Vanasulised kasutavad jätkuvalt palvelates jumalateenistusel *podrušnik*'uid¹⁴ ja *lestovka*'id¹⁵, mille käsitsi valmistamise traditsioon ei ole veel peredes täiesti hääbunud. Samuti kasutatakse kodustes ikooninurkades pühaserätte. Vähesel määral heegeldatakse oma tarbeks ja müügiks vaipasid, valmistatakse puuvitstest anumaid, tehakse pärlehistööd, kootakse, heegeldatakse ja õmmeldakse. Kasepääl tegutseb väike õmblustsehh, kus valmistatakse allhanke tööna tänapäevaseid rõivaid.

¹³ Zoja Kutkina on Varnja vanausuliste koguduse nõukogu esinaine.

¹⁴ *Podrušnik* (vn) on palvepadi, millele palvetamise ajal käed toetatakse ja laubaga vaibale kummardatakse

¹⁵ *Lestovka* (vn) on vanausuliste palvehelmed, et lihtsustada palvete lugemist. *Lestovka*'l kasutatakse helmete asemel pärleid või väikesi nahast rulle.

Kolkjas toimuvad igal aastal vanausuliste laste ja noorte suvepäevad, kus osaleb umbes kolmkümmend last. Suvepäevi viib läbi Eesti Vanausuliste Kultuuri- ja Arendusühing MTÜ ja ühe nädala jooksul toimuvad lisaks usuõpetuse, vanaslaavi keele ja liturgilise laulu tundidele ka käsitöökursused, mille raames tehakse koostööd ka Peipsimaa Külustuskeskusega.

Kolkjas tegutseb põhikool, aga tehnoloogiaõpetajad käivad kooli tööle Tartust ning kohalikke käsitöötraditsioone väga ei tunne. Koostöös Kolkja põhikooliga on õpilased osalenud Peipsimaa Külustuskeskuse erinevates käsitöötundides, kuid see ei ole olnud regulaarne, vaid sõltunud MTÜ Piiri Peal võimekusest taotleda selleks tegevuseks toetust erinevatelt fondidelt.

3.3. Vanausuliste käsitöötraditsioonide arendamine

Esimese käsitöökoolituse viis Aime Güsson läbi 2005. aastal projekti „Heräne Peipsi viir ja Võromaa miil“ raames koostöös Võrumaa Arenduskeskusega. Kallastel ja Varnjas korraldati 60 masintikkimis- ja õmblustundi Tartu rahvaülikooli käsitöömeisteri Elo Aasrandi juhendamisel (Kohler, 2005). 2006. aastal käivitus projekt „Peipsiveere arengujõud“, mille raames käisid ühingu liikmed, nii käsitöökoolitajad kui ka käsitöörahvas tutvumas etnograafiaalaste kollektioonidega Novgorodis. Samal aastal alustati käsitöökoolituste sarjaga projektis „Peipsiveere käsitöö ettevõtluse toetamiseks“, kus üheks käsitöökursuste juhendajaks oli tekstiilikunstnik Kadi Pajupuu. Pika veenmise peale asus teiseks koolitajaks Eesti Maaülikooli käsitöö, maaturismi ja kodumajanduse õppejõud Õnne Uus, kes kuidagi ei soovinud ühingu tegevusega alguses liituda. Õnne meenutas toonast ajahetke nii:

Aime käis mind mitu korda kutsumas, aga ma ei tahtnud osaleda, sest kõik tundus kuidagi ebamäärane, aga lõpuks mind võlus vist see vanausuliste teema, kuna ma ei teadnud sellest mitte midagi – et oleks huvitav midagi teada saada. (Uus 2019. Autori intervjuu Õnne Uusiga)

Aastatel 2004–2009 toimusid koolitused Peipsimaa erinevates küldes Lohusuust kuni Mehikoormani eesmärgiga ergutada inimesi tegelema käsitöö ja ettevõtlusega. Tolle aja suurimad probleemid olid töövahendite puudus, pidev asjade pakkimine ja nende vedamine ühest piirkonnast teise, erinevad kursustel osalevad seltskonnad ja mahukad

materjalihanked, mida ei saanud teiste ülesandeks jätta, sest see muutis kursuse läbiviimise keeruliseks, nagu Õnne oma intervjuus meenutas:

Ma ütlesin Aimele, et mul on vaja kursuse jaoks tumesinist mulineed ja siis läksin kohale ja mis Aime oli ostnud - lilla ja valgekirjut iirisniiti- ja siis tee kursust! Siis ma otsustasin, et sellist nalja me ei tee, me ei hakka mingeid mõttetu materjale kokku ostma, vaid ma hakkasin ise neid materjale otsima ja ostma, sest ma tean, mida mul vaja, mul on eesmärk kuhu tahan jõuda. (Uus 2019. Autori intervjuu Õnne Uusiga)

Aastatel 2004.–2009 korraldati käsitöökursusi väga erinevatel teemadel, sest oluline oli leida igale kursusele tulnud inimesele talle kõige sobivam tehnika ja toode, mida luues ta saaks edasi areneda. Paari aastaga tekkisid mõned käsitööga tegelevad ettevõtted ja hulk inimesi, kes soovisid käsitööettevõtlusega tegeleda. Nii asutati Aime Güssoni eestvedamisel 27. juunil 2008. aastal Peipsiveere Käsitööühistu Lukaruka, kus oli viisteist asutajaliiget. Kahjuks ei läinud see eesmärgipäraselt tööle, sest Aime ei olnud jaksu seda eest vedada ja keegi teine ei võtnud seda rolli üle. Õnne Uusi sõnul oli seetõttu tegevus ebajärjepidev ja ühistu tegevus rauges:

Seal oleks pidanud samamoodi olema nagu Ukus, et sul on kõik täpselt ees - materjalid, kavandid jne. Eks ma liikusin algul sennapoole ja tegin päris palju kavandeid, et ma saaks anda inimestele kätte, aga lõpuks oli ikka kuidagi nii, et Aime oli selle juhiks valitud, aga tema ei jõudnud sellega tegeleda. See oli põhihüda. (Uus 2019. Autori intervjuu Õnne Uusiga)

Tolle aja probleem oli ka see, et pikalt ei olnud MTÜ Piiri Peal eestvedajal Aime üheselt selge, mida ja mis vormis teha. MTÜ Piiri Peal tegevus ja ettevõtlusele suunatud Lukaruka huvid ühelt poolt ristusid, kuid teisalt olid eestvedajad ja käsitöörahvas samad. Samuti oli mõlema ühingu probleemiks püsiva tegutsemispinna puudumine. (Güsson, A. 2019. Autori intervjuu Aime Güssoniga) Tegevusplaan täpsustus 2009. Aastal, kui otsustasin Aimele appi tulla ja koos temaga Kolkjasse vanausuliste kultuuri tutvustava ja arendava keskuse rajada, sest pikapeale oli Aime tegevus Peipsi-äärsetes külades minus huvi äratanud.

2010. aasta jaanuarist saime kolida oma majja, Peipsimaa Külustuskeskusesse. Eesmärk oli keskenduda vanausuliste käsitöötraditsioonide uurimisele ja arendamisele, millega eelnevate aastate jooksul Õnne Uus juba algust oli teinud. Hakkasime Peipsimaa

külastuskeskuses läbi viima koolituspäevi täiskasvanutele, tegelemaks käsitööettevõtlusega, samuti käsitöötunde piirkonna lasteaia- ja koolilastele ning elamusõpitubasid turistidele.

Erinevate käsitöökoolituste raames külastati kõiki vanausuliste muuseume, sest Õne pidas äärmiselt oluliseks pakkuda mitmekülgeid teadmisi piirkonna käsitöö kohta (Uus 2019. Autori intervjuu Õne Uusiga). Käsitöökursuste raames tehtud tööd oleme teinud suuremas osas kaasaegsed, aga need on inspireeritud vanadest asjadest, sest tööde mõte on vanade teemadega tegeledes jõuda uute lahenduste ja toodeteni (Uus 2019. Autori intervjuu Õne Uusiga).

Missuguste teemadega tegeleda, on olnud Õne Uusi uurimistöö tulemus, sest arhailist käsitööd ei tunne tänapäeval väga palju ka vanasulised ise. Toetutakse oma pere traditsioonidele ja mäletatakse enamasti sõjajärelset aega, kuid vanemast ajast (kuni 20. sajandi algus) on väga vähe teadmisi või puuduvad need üldse. Käsitöötehnikad on maailmas universaalsed ja laialt levinud. Piirkonniti varieeruvad mustrid, värvid ja nende kombinatsioonid, mõneti ka töövõtted. Käsitööd mittetundval inimesel ongi väga raske eristada arhailisemaid tehnikaid või mustreid ajakirjades toodud ornamentidest ja kavanditest, mis näiteks sõjajärgses Eesti vabariigis juba väga moes olid. Tikandite puhul võib välja tuua, et 19. sajandi lõpu poole laialdaselt kasutusse tulnud ristpistetikandist on kastpistetikand vanem ja arhailisem ning loomulikult on selles tehnikas palju vähem säilinud esemeid.

Vanausuliste kogukonnale lisavad autoriteeti kohalikud muuseumid, kuid need on omaalgatuslikud ja vähesüsteemsed, ilma spetsialistideta asutused. Nendes leiduvad esemed on pärit valdavalt 20. sajandist. Kui nendes muuseumides mõni ese või kindlas tehnikas valmistatud näidis puudub, siis see ei ole üldjuhul „oma“, vaatamata sellele et taolisi esemeid võib leida näiteks ERMi fondidest või on need hangitud teistest vanausuliste küladest. Oma ja võõra probleemiga oleme keskuses algusest peale kokku puutunud. Nii Kolkja vanausuliste kui ka Varnja Elava Ajaloo muuseumis ning kodudes on näiteks enamasti pühaserätte ja rätikuid ristpistes, aga meie hakkasime keskuses Õne Uusi juhendamisel pakkuma ka kastpistetikandi kursusi erinevate toodete valmistamiseks (Foto 5.), sest ERMi arhiivides leidub mitmeid Peipsi-äärsetest küladest pärit kastpistetikandis valmistatud pühaserätte (Foto 6.), voodiserva äärekaunistusi ja

käterätte. Kastpistetehnikas esemeid leidub vähesel määral ka Kolkja vanausuliste muuseumis.

Foto 5. Kursusel valminud ripatsid, mis on inspireeritud vanausuliste kastpistetikanditest. Foto: Õne Uus.

Foto 6. Vanausuliste kastpistetikandis pühaserätt ERMis. Foto: Õne Uus

Aastatega on keskusel kujunenud tõhus koostöö paljude vanausuliste kogukonnaliikmetega, kuid see on olnud väga visa protsess, et kogukonna usaldust võita. Seda väidet ilmestab seik meie tänase koostööpartneri ja kindlasti ühe suurema vanausuliste kultuuri tundja Pavel Varuniniga. Kui me ühe kastpistetehnika kursuse kirjelduse palusime Varuninil vene keelde tõlkida, võttis ta ühendust Eesti Vabaõhumuuseumiga, et uurida, kas vanausulised on ikka teinud kastpistetehnikas pühaserätte. Vabaõhumuuseumist paluti aga selle info saamiseks Peipsimaa Külustuskeskuses Õne Uusi poole pöörduda, kes selle teemaga kursis on. Käsitöö teatud nüansid ilmnevadki teemasse süvenemisel ja uurimisel, kuid vanausuliste käsitööd, sealhulgas tikandeid ei ole varem süstemselt uuritud. Samasugune probleem on tõstatunud meil ka teiste kogukonnaliikmetega, mis on igati mõistetav.

Käsitöökursustel käsitöötoodete valmistamisel oleme algusest peale arvesse võtnud kogukonna soovi, et rituaalseid esemeid me ei tootesta ega valmista neid käsitööturismi eesmärgil (Loode, 2009). Seetõttu ei ole keskus korraldatud ikoonimaalimise, puulõikelise ikooni, *lestovka*'te, *podrušnik*'ute valmistamise õpitubasid, kus need rituaalsed esemed valmiksivad suveniirideks. Küll aga on läbi viidud kursusi, kus saab õppida rituaalsetel esemetel kasutatud käsitööttehnikaid. Näiteks *lestovka*'del (Foto 7.) kasutatakse pärl- ja kuldtikandit. Pärl- ja kuldtikandi kursusel oleme valmistanud

prosse, kotte (Foto 8.) ja teisi esemeid. Kohalikele vanasulitele, kes oma tarbeks *lestovka*'id vajavad, oleme ka *lestovka*'de tegemist õpetanud.

Foto 7. Kuld- ja pärltikandis naharullidest paelaga *lestovka* aastast 1920 või varasem. Leitud Peipsimaa Külustuskeskusest 2009. aastal. Foto:Õnne Uus.

Foto 8. *Lestovkade* kuld- ja pärltikanditest tikanditest inspireeritud kotike. Foto: Õnne Uus.

Samuti on keskuses peetud loenguid vanasuliste ikoonide valmistamise traditsioonidest ning õpetatud nii kuldamist kui ka kullalehtede kasutamist. Kursuse käigus on valmistatud ridakülade miljööst inspireeritud kullatud ripatseid, postkaarte, küünlaid ja muid esemeid, aga mitte ikoone.

Käsitöötootearenduses ei ole me tegelenud ainult vanade tehnikate, mustrite, lõigete või värvide toomisega erinevate tooterühmade toodetele (Foto 9), vaid oleme loonud ka tänastel lugudel põhinevaid tooteid.

Foto 9. Prostatovi trükipaku muster aastast 1833–1866 (vasakul), Pavel Varunini trükipaku muster 2017. aastast (paremal). Foto: Helemall Maask.

Näiteks Peipsimaa Külustuskeskuse logost inspireeritult kirjutas Pavel Varunin muinasjuturaamatud „Rääbu“ ning „Rääbu ja Valge Peipsimaa“. Raamatute motiividel asusime valmistama mitmesuguseid käsitööesemeid (Fotod 10–11), aga tootestama ka Rääbu raamatute *lubokke*¹⁶ (Foto 12). Rääbu raamatute ainetel loodud käsitöötooted on suunatud nii lastele kui ka täiskasvanutele, et nende kaudu tutvustada erineval moel vanausuliste tänast kultuuri, Peipsi-äärset looduslikku elukeskkonda ning Peipsimaa erinevate kultuuride elustiilide iseärasusi.

Foto 10. Muster Rääbu raamatust pajalapil. Foto: Lauri Kulpsoo.

Foto 11. Rääbu jalgrattal kinnastemustris. Foto Lauri Kulpsoo.

Foto 12. Rääbu raamatu *lubokk* lapitehnikas seinavaibana. Foto: Kairi Güsson.

Mõned tooted ongi sündinud just loo illustreerimise või näitlikustamise vajadusest, et hoida kuulajat aktiivses tähelepanus. Näiteks selleks, et edasi rääkida lugu vanausuliste kalapüügikäikudest Ladoga järvele, leiab keskuse toodete seast vepsa talismannukke, aga leiab ka kangaribadest meisterdatud hobuse, et vesta lugusid eesti ja vene kogukonna vahelistest suhetest; näpujäneseid, et tutvustada Peipsi-äärsete külade laadatradsioone, jne.

¹⁶ *Lubokk* (vn) – rahvalik puugravüürina tehtud pilt, mille õitseag oli Venemaal 16.–20. sajand. *Lubokke* iseloomustab trükitud kontuurpilt, mida hiljem värvima hakati, ja tekst pildil.

Kümne aasta jooksul oleme läbi viinud käsitöökoolitusi kahekümnes erinevas valdkonnas, näiteks kangaste trükkimine (otse-, reserv-, söövitus-, taime-, mono- ja diatüüpiatrüki tehnikad), kangaste värvimine (indigo), nahkehistöö (sh kalanaha kasutus), pilliroo-, vits-, traadipunutis, tikkimine (pärl- ja kuldtikand, ristpistetikand, kastpiste, varspiste jt), viltimine, õmblemine, kudumine, heegeldamine, kalavõrkude kudumine, talismannukud, kõlavööd, dekoratiivsed esemed (sh kunstlilled tekstiilist ja paberist), mesilasvaha kasutamine, puunikerdus, sepistamine, köiekeerutus, laastutöö. Oleme tegelenud traditsiooniliste peakatete, särkide, pluuside, pükste, sarfanide, põlledel, lahttaskute, vööde, kodutekstiilide ja paljude teiste esemete valmistamisega. Samuti on toimunud kursused nii materjalide taaskasutuse kui ka näiteks vana mööbli renoveerimise ja tuunimise teemadel. 2018. aastal osales külastuskeskuse koolituspäeval¹⁷ umbes kakssada inimest ja elamusõpitubades¹⁸ peaaegu tuhat inimest.

Kõige põhjalikumalt oleme tegelenud kangatrükitraditsiooni uurimisega, rohkearvulised kangatrükikoolitused on kujunenud ka kõige populaarsemateks.

3.3.1. Kangatrükk

Kangatrükk jõudis 2006. aastal MTÜ Piiri Peal koolituste sarja koos tekstiilikunstnik Kadi Pajupuuga, kelle Aime Peipsiäärde kutsus, kui ta ühele tema koolitusele juhuslikult oli sattunud. Tänu sellele jõudis meieni teadmine, et Peipsi-äärsetes külates on samuti kangatrükiga tegeldud. Pajupuu juhendamisel õpiti otsetrüki- ja söövitustrükitehnikaid. Kuni 2015. aastani kasutasime kangatrüki õpitubades Kadi Pajupuu valmistatud linool- ja eksperimentaaltehnikates tänapäevaseid trükipakke, kuid Õnne Uusi selline lähenemine ei rahuldanud. Intervjuus Õnne Uusiga meenutas ta tollaegset tegevust:

See, mida Kadi tegi, oli moodne, huvitav ja tore ning tootearenduses suurepärane, aga arvasin, et võiks olla mingi teema, väike liin seal sees, mis oleks selline vanaaegses stiilis trükipakkudega tehtud. Näitasin Aimele kogu aeg neid Kolkja trükipakkude pilte ja rääkisin, et need on ERMis. (Uus 2019. Autori intervjuu Õnne Uusiga)

¹⁷ Koolituspäevale tuleb osaleja eesmärgiga omandada sügavamaid teadmisi ja oskusi talle huvi pakkual teemal.

¹⁸ Elamusõpitubadesse tullakse pigem meelelahutuslikul eesmärgil. Õpitoa formaat on lühike ja selle jooksul ei ole aega teemasse süüvida ega tehnilist vilumust omandada.

2011. aastal pöördus Aime Pavel Varunini poole, kes oli kohe nõus trükipakke tegema ning 2012. aastal projekti „Vene vanausuliste rahvariete valmistamise koolituspäevad“ raames valmis juba kümme puulõikelist trükipakku. Seitse trükipakku tegi Varunin omaloomingulise ornamendiga ja kolm pakku valmistas ta Vassili Prostatovi¹⁹ trükipakkude fotode järgi, mis leidsid Konsini raamatus (Konsin, 1970). Varunini valmistatud puulõikelised trükipakud said niivõrd omanäolised ja uhked, mistõttu me neid kasutusele ei võtnud, vaid jätsime need kolmeks aastaks riulile kõigile vaatamiseks. 2015. aastal valmistusin esimeseks naboika-²⁰ ehk kangatrüki päevaks ja tegin reklaamplakati. Selle tarvis kasutasin Kadi Pajupuu trükipakuga fotot (Joonis 6), mille ta meile oli teinud 2010. aastal. Valminud naboikapäeva plakat ei andnud mulle rahu, sest olime kangatrükiga tegelenud üle seitsme aasta, rääkisime keskusest kui vanausuliste käsitöö tutvustajast, aga ikka reklaamisime end teksilikunstnik Kadi Pajupuu ilusate mustritega. Soovist reklaamida naboikapäeva kohapõisemate trükipakkudega võtsin riulis seisnud Pavel Varunini puulõikelise trükipaku, värvisin selle mustril punaseks ning valmistasin 2015. aasta naboikapäevale teistsuguse plakati (Joonis 7).

Joonis 6. Plakat Kadi Pajupuu trükipakuga

Joonis 7. Plakat Pavel Varunini trükipakuga

¹⁹ Prostatov oli kangatrükkal ja sinetaja (kangaste värvija), kes tegutses Kolkja külas 19. sajandil keskpaigas. Äritegevuse laienedes rajas ta töökojad ka Viljandisse ja Paldesse. 1923. aastal andis Vassili Prostatov Eesti Kunstimuuseumile 33 trükipakku, mille tema isa oli valmistanud ja kasutanud ajavahemikul 1833–1863. 1936. aastal jõusid Prostatovi trükipakud ERMi. (Trükipakk)

²⁰ *Naboika* (vn) – puupakuga trükitud kangas või trükipakk.

Kui esimene trükipakk oli värviga „rikutud“, sai Õnne kõik kümme trükipakku enda käsutusse. Esimesed pakud polnud kõik ideaalsed, aga see oli suur samm edasi keskuse senises tegevuses nagu Õnne intervjuus välja tõi:

Puulõikeliste trükipakkudeni jõudmine oli suurepärase asi. Pavel ei olnud ju ka neid enne teinud ega osanud neid teha, aga see sundis teda välja mõtlema, kuidas see võiks olla. Need esimesed pakud ei olnud kõik väga head. Nõudis veel õppimist, aga see oli väga suur samm edasi. Pavel hakkas pusima ja tasapisi läks see paremaks. See oli väga suur läbimurre. (Uus 2019. Autori vestlus Õnne Uusiga)

Seega tekkis 2015. aastaks Pavel Varunini ja Õnne Uusi koostöös meeskond, mis võimaldas kangatrükki edasi arendada. Õnne Uus peab reservtrükini²¹ jõudmisel väga oluliseks seika, kui teda kutsuti 2015. aastal koolitama Eesti Vabaõhumuuseumi muuseumitöötajaid ja tulevasi Peipsiääre vene maja giide, et läbi viia kursused nii *lestovka*'de, vanausulise pühaserättide kui ka kangatrüki teemadel. See sundis teda põhjalikumalt uurima arhailist reservtrükki, mis oli enam kui 100 aastat Eestis välja surnud. (Uus 2019. Autori vestlus Õnne Uusiga)

Kuna nii puulõikeliste trükipakkude valmistamine kui ka reservtrükk on väga ajamahukad ettevõtmised ning ka töömaterjalid mõlema tegevuse tarbeks suhteliselt kallid, tuli minul leida arendusegevusteks rahalist toetust. 2015.–2016. aastal tegi Õnne otsetrükis puulõikeliste trükipakkudega traditsioonilisi rõivaid ja sisustustekstiile. 2016. aastal omistas Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liit (ERKL) ühingule MTÜ Piiri Peal Tunnustatud Eesti Käsitöö märgi Peipsimaa käsitöötraditsioonide taaselustamise ja selle ainetel loodud rõivaste ja sisustustekstiilide kollektsiooni Sinilnik eest (ERKL).

Alles 2017. aastal jõudsi Peipsiveere arenguprogrammi toel projektiga „Sinilniku töökoda“ arhailisema kangatrükitehnikani. Pavel Varunin valmistas selle projekti raames Kolkja külast pärit kangatrükkal Prostatovi originaaltrükipakkude täpsed koopiad, milleks Eesti Rahva Muuseum meile loa andis. Nii sai Pavel Varunin uurida ERMis trükipakkude valmistamise tehnoloogiat ja materjale ning aasta hiljem said

²¹ Reservtrükk – kangatrükitehnoloogia, mille käigus trükatakse valgele kangale vaabaga muster; peale selle imendumist ja kuivamist kangasse hakatakse kangast kastma indigovärvi lahusesse, et see siniseks värvida. Kui kangas on saavutanud piisava tumedusega sinise tooni, pestakse vaap kangast välja. Tulemuseks on sinivalged kangad.

valmis esimesed 12 pirni-, vahtra- ja kasepuust trükipakku (Foto 13). 2017. aastaks seadsime keskuses sisse sinilniku töökoja, et oleks võimalik reservtrükiga tegelema hakata. Kogu 2017. aasta kulus Õne Uusil reservtrüki ja indigoga värvimise tehnoloogia katsetamisele ning tal õnnestus trükkida selgemustrilised kangad (Foto 14).

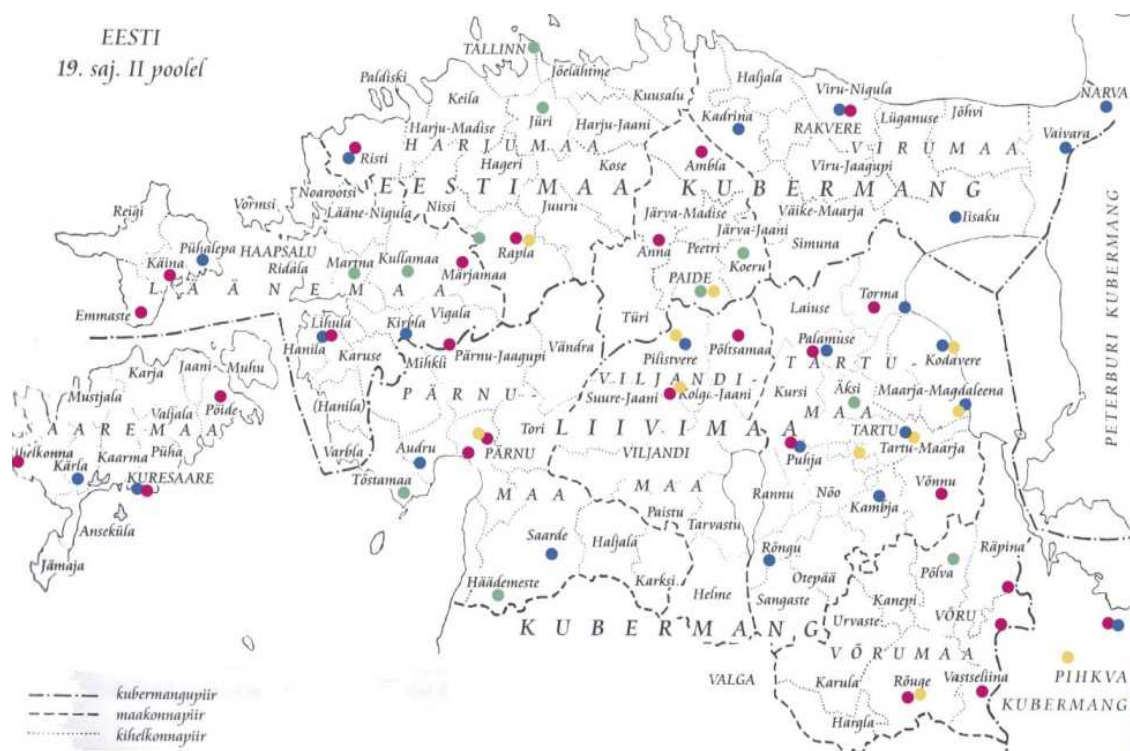

Foto 13. Varunini koopia Prostatovi ühest trükipakust. Foto: Õne Uus

Foto 14. Reservtrükis indigoga värvitud kangas. Foto: Õne Uus

Eestist leitud trükipakkude järgi (Joonis 8) selgub, et ka teistes piirkondades oli 19. sajandil reservtrükk kasutusel, mistõttu selle arhailise tehnoloogia taastamine ei ole oluline ainult vanasusulistele käsitöötraditsioonide juures, vaid palju laiemalt. 2018. aastal jõudsimme keskuses läbi viia esimesed mitmepäevased reservtrükitehnika koolituspäevad, millest võtsid osa käsitööeriala inimesed üle Eesti. Reservtrükitehnika taasavastamine lubab oletada, et mõne aja pärast tegeletakse sellega ka mujal Eestis, kuid Peipsimaa Külustuskeskuses on pandud alus kangatrüki traditsiooni taastamisele.

● Trükipakkude leiud. ● Pealetrüki levik. ● Reservtrüki levik. ● Kohad, kus on trükitud, aga puuduvad andmed tehnikate kohta.

Joonis 8. Trükipakkude leiud Eestis (Allikas: Moppel, 2015: 45).

Reservtrükis tehtud kangastest, millel näha aastatel 1833–1863 Kolkja külas kasutatud kangamustreid, valmistas Õnne Uus rõivakollektsiooni: 19. sajandi lõikega sarafani, pihikseeliku, põlled ja pearätid. 2018. aasta naboika- ehk kangatrükipäeval avasime Peipsimaa Külustuskeskuses Uusi ja Varunini näituse „Prostatovi jälgedes“, kus sai näha nii Prostatovi–Varunini trükipakke kui ka valminud rõivakollektsiooni esemeid (Tamm, 2018).

2019. aastal omistas Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liit ning Rahvakultuuri Keskus Õnne Uusile pärandihoidja aastaauhinna 2019²² vanausuliste traditsioonilise käsitöö uurimise ja õpetamise eest (Pärandihoidja). Kangatrükitradsioonide taaselustamise juures peame väga oluliseks ka fakti, et Eesti on ühe riigina 22 riigi hulgas, kes on kutsutud osalema rahvusvahelisele reservtrükis valmistatud kangaste näitusele. Selle näituse

²² Pärandihoidja aastaauhind antakse esemelise rahvakunsti alalhoidmise ja edasiarendamise eest (Pärandihoidja).

jaoks valmis 2019. aasta aprillis Õnne Uusil Pavel Varunini trükipakkudega reservtrükitehnikas näitustöö „Peipsi rüsi“ (Foto 15), millega ta osaleb UNESCO „Walking the (Indigo) Walk“ näitusel, mis avatakse UNESCO Pariisi peakorteris 2019. aasta novembris UNESCO 40. üldkongressi ajal (Walking the (Indigo) Walk näitus).

Foto 15. Õnne Uusi reservtrükitehnikas valminud 3,24x1,4m näitustöö „Peipsi rüsi“ UNESCO „Walking the (Indigo) Walk“ näituse jaoks. Foto: Erik Uus.

Nii täiskasvanute kui ka laste ja noorte huvi keskuse erinevate kangatrükikoolituste vastu näitab, et kangatrükk on järjest elujõulisem ja tasapisi omaks võetud „oma“ kultuuriosana ka laiemas vanasuliste kogukonna poolt. Kindlasti soodustab sellist suhtumist ka Pavel Varunini aktiivne osalemine kangatrüki valdkonnas.

4. Sigurimuuseumi rajamine ja käigushoidmine

Tänapäeval sigurikasvatusega Peipsimaal enam ei tegeleta. Külamiljööks siguripeenrad silma ei hakka ning ka sigurikasvatusega seotud infrastruktuur (sigurikuivatuse saunaruumid, rannavees siguripesukastid, sigurikuivatusvabrikud jms) on hävinud. Sigurikasvatuse teema tuli ühingu tegevusvaldkonda koos ostetud majapidamisega juhuslikult. Kuid tänaseks on kujunenud keskuse töös sigurikasvatuse ja siguritoitude propageerimine oluliseks valdkonnaks käsitöö kõrval.

Selles peatükis toon välja olulised etapid sigurikasvatuse ajaloost Peipimaal (alapeatükk 4.1.), kirjeldan Sigurimuuseumi rajamise asjaolusid (alapeatükk 4.2.) ning annan ülevaate siguri kasutamisest toidukultuuris (alapeatükk 4.3.).

4.1. Sigurikasvatus Peipsimaal

Peipsi-äärsed ridakülad on tänapäeval tuntud kui sibulakasvatuse alad. Sigurikasvatamine Peipsi ääres on tunduvalt vähem teada, sest praegu sigurit enam töösuslikult ei kasvatata. Kuid 20. sajandi esimeses pooles oli see veel põllumajandusharu, mis võis nii mõnelgi aastal nii sibulakasvatusest kui ka kalapüügist tulusam olla (Moora, 1976: 161). Harilikku sigurit (*Cichorium intybus*) hakati tööstuslikult kasvatama tema juurika pärast²³, mille kuivatamise, röstimise ja jahvatamise tulemusel sai sellest sigurikohvi valmistada. Kui 17. sajandil Euroopasse kohvijoomise komme jõudis, hakati naturaalse kohvi aseainena kasutama sigurit või seda naturaalse kohviga segama, sest kohviuba oli väga kallis. Odavam sigurikohv sai väga populaarseks 18. sajandil Itaalias ning Saksamaal, kus seda tunti „preisi kohvina“ (Kokasaar, 2010). 19. sajandi teisel poolel, kui ka Eesti linnades kohvijoomine moodi läks, hakati sigurit müügiks kasvatama. 1870ndatel kasvatati sigurit Peipsiääre vallas Kasepääl ja teistes rannakülades (Moora, 1976: 160).

Suurtes kogustes siguri kasvatamine nõudis sigurikuivatusahjusid, sest siguri töötlemisel oli oluline see kohe peale ülesvõtmist pesta ja kuivatada (Kuvaitseva, 2017).

²³ Harilik sigur on rahvameditsiinis juba aastasadu tuntud taim, mida on kasutatatud nii isutuse, seedehäirete, podagra, liigesereuma kui nii mõnegi teise häda korral, näiteks rahustava toime eesmärgil või infektsiooni raviks. Taime juurtes on suurel hulgal kasulikke aineid, nagu inuliin, C-, B-, ja E-vitamiin, koliin, pektiin, parkained, mineraalsoolad jne (Raal, 2010).

Nii tõi üha laienev sigurikasvatuse 19. sajandi lõpul 20. sajandi alguses kaasa Peipsi-äärsetes küldes omanäolise arhitektuuri. Sigurikuivatusahjud ehitati kas sauna eesruumi ette (Рихтер, 1976) või elumajade keldrikorrustele. Tänapäevani on säilinud Peipsiääre vallas Kolkja ja Varnja küldes mõned keldritesse ehitatud sigurikuivatusahjud (Güsson, Põldma, 2016).

1930. aastateks oli Kasepää vald²⁴ kujunenud suurimaks siguri tootmise piirkonnaks, mistõttu 1935. aastal rajas põllumajandusministeerium Tiheda külla esimese riikliku sigurikuivati (Haunmann jt, 2011: 32). Sigurikasvatamine oli 1930. aastatel veel tulus äri, mida soodustas eksport Soome. Rekordkogus sigurit viidi Eestist välja 1936. aastal (Prima, 1937). Teise maailmasõja alguses sai riiklik sigurikuivati kannatada ja seda enam ei taastatud. Sigurikasvatamine ja kuivatamine tööstusharuna rauges nõukogude aja alguseks täielikult välisturgude kadumise ja lõunast odavama siguri kättesaadavuse tõttu. Täna Peipsiääre valla Peipsiääre (tegevus)piirkonna majapidamistes sigurit müügiks ei kasvatata. Seda võib leida ainult mõne üksiku majapidamise aiast.

4.2. Sigurimuuseumi rajamine

2008. aastal, kui me esimest korda tulevase külastuskeskuse hoonega tutvusime, saime teada, et maja keldrikorrusel asus sigurikuivatusahi. Järgnevad kuus aastat keskust tutvustades rääkisime keldrikorrusel asuvast sigurikuivatusahjust ja sigurikasvatusest piirkonnas, kuid külalisi sinna varisemisohtliku *dvor*'i katuse tõttu ei lasknud. Pealetükkivaid külalisi sai küll keldrisse omal vastutusel teinekord lubatud, sest seda tuldi vaatama Maakodus ilmunud artikli „Kolkja küla uhkeim maja“ peale (Rand, 2010). Aastatel 2005–2011 toimunud Eesti pärandkultuuri objektide kaardistamise käigus kanti sigurikuivatusahi Maa-ameti Pärandkultuuri kaardiregistrisse (Maa-ameti geoportaal), mis samuti selle objekti vastu huvi suurendas.

2014. aasta detsembris sai keskus uue katuse, mis tähendas, et *dvor*'is viibimine ei olnud mädanenud katusetalade tõttu enam ohtlik. 2015. aasta jooksul olime jõudnud taastada ka *dvori* vana kiviõranda ja see avas pääsu keldrikorrusele. Esialgu plaanisime eksponeerida sigurikuivatusahju ainult mõnerealise selgitava tekstiga. Tasapisi selles

²⁴ Eesti omavalitsuste haldusreformi käigus liideti vald 1. jaanuaril 2017 Mustvee vallaga.

suunas mõtteid arendades jõudsime järeldusele, et ainult viidast ahjul ei piisa, vaid peame lisama tunduvalt rohkem informatsiooni nii siguri kasvatamise kui ka selle kasutamise kohta, sest meil ei olnud keskuses personali, kes oleks saanud külalistega kaasas käia ja eksponaati tutvustada. Sigurikuivatusahju eksponeerimiseks oli meil taas toetust vaja, mistõttu sündisid mitu teineteist täiendavat projekti, mille nimedes kajastub soov rajada Sigurimuuseum: „Tsaariaegse siguriahju eksponeerimine Peipsimaa Külustuskeskuses“ (Eesti Kultuurkapitali rahvakultuuri sihtkapitali toetus, 2015), „Siguritoa rajamine“ (KOP, 2015), „Sigurimuuseumi rajamine“ (Rahvakultuuri Keskuse Peipsiveere kultuuriprogramm, 2016).

Sigurimuuseumi rajamise juures oli suurim mure info leidmine sigurikuivatusahjude kasutamise ja siguri töötlemise kohta. Võtsime kontakti Eesti Maaülikooliga, otsisime infot internetist tänapäeva sigurikasvatajate kohta, kuid ei leidnud toona ühtegi inimest, kellega koostöös sigurimuuseumisse infotahvleid koostada. Seetõttu uurisime ise aktiivselt siguri teemat edasi ja kogusime selle kohta materjali. Ettekujutuse sellest, mida koguda ja millele tähelepanu pöörata, andis 2015. aastal Pietarsaari sigurivabriku külastamine Soomes, kus saime külastada ka kohalikku siguripäeva (Luokalla, 2015). Pietarsaari sigurivabrik on rajatud täpselt samal ajal, s.o 1893. aastal, nii nagu Peipsimaa Külustuskeskuses asuv sigurikuivatusahi. Sealt saime aimu, kuidas toimus kuivatatud siguri edasine töötlemine. Peipsi-äärsetes ridaküladest kokku ostetud kuivatatud sigurit töödeldi enne Teist maailmasõda ka Eestis, kuid kahjuks ei ole säilinud ühegi Eesti kohvitööstuse vabrikut, nagu seda on Soome Pietarsaari oma.

Sigurikasvatuse ja töötlemisega seotud esemete leidmiseks levitasime keskuse veebilehe ja Facebooki kaudu teateid (Peipsimaa Külustuskeskus, 2016), kuid selle kaudu meieni infot ei jõudnud. Külarahvaga otse suheldes saime muuseumisse siguri lõikamise masina ja prenerid. 2016. aasta suveks olime kogunud kaheksa eset: kaks sigurilõikamise nuga koos alusega, ühe sigurilõikamise masina ja siguriveski ning neli prenerit.

16. juulil 2016 avasime Sigurimuuseumi ja korraldasime siguripäeva (Parksepp, 2016). Muuseumi keskseks eksponaadiks jäi tsaariaegne sigurikuivatusahi, *dvor'*i panime üles fotonäituse Soomes asuvast Pietarsaari sigurivabrikust, sest 20. sajandil jõudis Peipsi-äärsetest küladest kokku ostetud kuivatatud sigur ka Soome (Moora, 1976: 161). Samuti

said ekspositsiooni osaks keskuse aeda vastsetl rajatud siguripeenrad. Siguripäevaks andsime välja eesti- ja venekeelse trükise (Güsson, Põldma 2016), kuhu koondasime 2016. aasta välitööde käigus kogutud infot Kolkja ja Varnja külades säilinud sigurikuivatusahjude kohta. 2016. aastal oli just ilmunud Pavel Varunini rahvapärimuslugudega raamat „Луководъе“ (Варунин, 2016), kus üks lugu on pühendatud Sigurivanakesele, keda me samuti siguripäeval tutvustasime.

Sigurimuuseumi ekspositsiooni mitmekesistamiseks jätkasime 2017. aastal sigurikasvatuse uurimist, mida toetas Rahvakultuuri Keskuse Peipsiveere pärimuskultuuriprogramm. Välitöödel käisime Väike-Kolkja majapidamistes intervjuerimas inimesi sigurikasvatuse teemadel ja lõime selle kajastamiseks Sigurimuuseumi blogi. 2017. aasta välitööde käigus jõudsime läbi uurida 92 majapidamist. Sigurimuuseumi blogis oleme jõudnud kajastada 25st majapidamisest laekunud infot, sealhulgas pilte, tekste ja/või intervjuukatkendeid (Sigurimuuseumi blogi). 2017. aasta välitööde käigus kogusime taas sigurikasvatusega seotud esemeid ja muuseumi kollektiooni lisandus nii siguri kuivatamise panne kui ka näiteks avamata siguri-viljakohvi pakk aastast 1976. Samuti koostasime 6 minuti pikkuse slaidiprogrammi (Sigurikasvatus Peipsimaal) Sigurimuuseumi ekspositsiooni elavdamiseks ja uue informatsiooni esitamiseks.

4.3. Siguri kasutamine toidukultuuri tutvustamisel

Sigurikasvatusega seotud lugude rääkimine ärgitas keskuse külalisi sigurit maitsma, mistõttu keskuse avamisest alates hakkasime külalistele pakkuma sigurikohvi ning alates 2011. aastast siguriga seotud tooteid, nagu sigurileib, sigurimesi ja vanausuliste keedusuhkur siguriga, mida MTÜ Vanausulised Varvara Gourmet kaubamärgi all tootsid (Samovaride ja vanausulite muuseum).

Esimese siguripäeva läbiviimisega seoses pidasime oluliseks pakkuda siguriga toite. Me ei leidnud ühtegi viidet sellele, et vanasti oleks sigurit kasutatud millekski muuks kui kohvi ja tee valmistamiseks (Kuvaitseva, 2017: 137–138), kuid tänapäeva arenenud tehnoloogiad on teinud võimalikuks valmistada kuivatatud ja röstitud sigurist nii vedelat siguriekstrakti kui ka lahustuvat sigurit, mida kasutas oma toodetes ka Varvara Gourmet. Siguripäevaks mõtlesime välja Sigurimuuseumi enda esimesed toidud, nagu sigurisai (Kokk, 2018: 11), siguriküpsised ja sigurileib. Suurema tootearenduse lükkas

käima 2016. aastal esimest korda toimunud Sibulatee puhvetite päev, kus me osalesime Tädi Šura puhvetiga. Menüüsse lisandusid toona siguripirukad ning endiiviast ehk salatisigurist valmistatud supp.

2017. aasta Sibulatee puhvetite päevaks olime välja töötanud siguriglasuuri ja sigurikreemi kookide ja magustoitude valmistamiseks ning salatisiguriga salatite retsepte. Hariliku siguri toores juurikas on väga mõru, misõttu sellest ei ole me ise suutnud ühtegi toitu välja mõelda. 2018. aasta suvel külastas Peeter Pihel Sigurimuuseumi ja võttis aiast kaasa siguri juurikaid, et meie palvel neist midagi valmistada. Piheli köögis sündis roog nimega „Seenepuljongis küpsetatud sigur & päevalilleseemned“ (Pihel, 2018: 125), mis on tõenäoliselt esimene harilikust toorest sigurist valmistatud toit.

Alates 2016. aastast osaleme siguritoitudega nii iga-aastaselt Sibulatee puhvetite päeval kui ka 2018. aastast Peipsi Toidu Tänav 176 km restoranide päeval Tädi Šura puhveti ja *pop-up*-restoraniga. Igal aastal on siguritoitude vastu väga suurt huvi tuntud. Vaaamata sellele, et oleme oma kolme väikese peenraga täna ridakülas kõige suuremad sigurikasvajad, on ka külarahvas Sigurimuuseumi tekkides selle taaskasvatamise vastu huvi üles näidanud (Sigurimuuseumi blogi).

5. Avalikud üritused

Oleme korraldanud kümne aasta jooksul üritusi, mis on enamuses seotud kohalike käsitöötraditsioonide tutvustamisega. Ürituste eesmärk on tutvustada keskuse tegemisi, kaasata erinevaid sihtgrupe ühingu tegevustesse ja tutvustada laialdasemalt kohalikkude kultuurimaastikku.

Käesolevas peatükis vaatlen keskuse kolme regulaarüritust: tõukekelgupäev Kolkja Kelk (alapeatükk 5.1.), Rääbu päev (alapeatükk 5.2) ja naboika- ehk kangatrükipäev (alapeatükk 5.3.). Oleme korraldanud keskuses mitmeidki teisi üritusi, nagu sibulapidu (toimus 2010), pliinipäev (2012) ja siguripäev (2016), kuid need on jäänud pigem ühekordseteks ettevõtmisteks, mistõttu siin neid lähemalt ei käsitle.

5.1. Tõukekelgupäev Kolkja Kelk

Esimene üritus, mille me välja mõtlesime ja koos Kolkja Külaseltsiga korraldasime, oli tõukekelgupäev Kolkja Kelk, mis toimus 2010. aasta veebruaris. Tõukekelgupäeva kandvaks ideeks kujunes talvise ridakülaolustiku tutvustamine, kus tänaseni tõukekelke kasutatakse nii järvele kalapüügile kui ka poodi või naabri poole sõiduks. Vaatamata tõukekelgupäeva sportlikule iseloomule, soovisime seda üritust võimalikult tihedalt siduda käsitöötraditsioonide tutvustamisega. Sel eesmärgil tellisime kohalike käsitöömeistritelt osalejatele auhinnad (Kodavere kihelkonna muustritega kindad, kelgupadjad, teekannusoojendajad jm), et ühtlasi turgutada ka inimeste madalhooaja vähest sissetulekut. Kõikidel järgnevatel aastatel sai ka võistlejate medalid tehtud käsitööna: tõukekelgupäeva logoga puulusikad, sepistatud naelad, präänikud, keraamilised ripatsid. Samuti hakkasime korraldama „ilusaima“ tõukekelgu valimist: see ilu võis väljenduda nii tõukekelkude külge ehitatud kalapüügivarustuse kastides, kalakorvides või muudes detailides, mis külakelkudele sobisid. See „ilusaima“ tõukekelgu valimise idee sündis esimesel tõukekelgupäeva üritusel, kuhu külarahvas tuli nii võistleva kui ka kaasa elama ilma oma kelguta, sest arvati, et selline vana, kalal ja poes käimise kelk ei ole piisavalt ilus avalikule üritusele minekuks.

Tõukekelgupäev pidi soodustama ka talvist turismi ning sellele suurema tähelepanu tõmbamiseks leidsime, et Kolkjat võiks reklaamida temaatilise pealinnana. Kuna Otepää oli ametlikult talvepealinn, said see omavalitsus austava ülesande Kolkjale teemapealinna tiitel anda. 2011. aastal omistaski talvepealinna Otepää toonane vallavanem Andres Visnapuu Kolkja külale tõukekelgupealinna tiitli (Karu, 2011). Kolkja Kelgu ürituste raames oleme tõstnud fookusesse kohaliku kultuuri olulisi elemente nendele mitte omases funktsioonis, nagu näiteks võisluspäeva avamise tulesüütamistsermoonia, kus tuleasemena kasutame samovari (Foto 17), või keskuse logo järgi valmistatud Rändur Rääbise maskoti tegemised (Foto 16).

Foto 16 Tõukekelupäeval Kolkja Kelk 2011 Rändur Rääbis esimest korda.
Foto: Jaak Nilson.

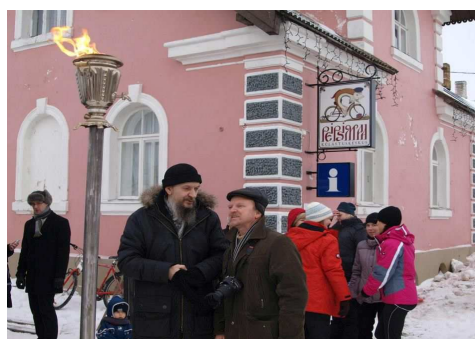

Foto 17. Samovar tuleasemena tõukekelgupäeval Kolkja Kelk.
Foto: Kairi Güsson.

2016. aastal andsime võistluse korraldada Peipsiääre vallale. Kuna üritus viidi läbi niivõrd vähese entusiasmiga, siis võtsime selle korraldusõiguse tagasi. 2019. aastast korraldame tõukekelgupäeva koostöös Sibulatee MTÜga, et tegevusi mitmekesistada.

5.2. Rääbu päev

Rääbu päeva kutsusime ellu Pavel Varunini loodud Rääbu-nimelise kala seiklustest pajatavate muinasjuturaamatute ainetel 2015. aastal ja see toimub iga aasta juulikuus. Rääbu muinasjuturaamatus on Peipsimaa Külustuskeskuse roosa maja Rääbu kodumaja. Tänu Rääbu päevale oleme keskusesse loonud Rääbu mikromaailma, mis on tuttav raamatut lugenud inimestele. Nii võib keskuse aias leida Rääbu peenrakella, kurjavaimu malmpea, Rääbu gloobuse, sae ja mitmeid muid esemeid. Rääbu päeval osalevad lapsed piirkonna traditsioonilistes käsitöötegevustes, aga ka majapidamistöodes. Lapsed saavad

samovari tarvis sõeluda ahjutuhka, tõmmata pakult kasetohtu nii samovari tulehakatuseks kui ka kalavõrgukorkide valmistamiseks, otsida ja korjata aiast traditsioonilisi teetaimi, puid saagida jne. Nii mõnedki Rääbu päeva tööd ja tegemised, mida küla majapidamistes enam ei tehta, annavad võimaluse minevikku rekonstrueerida: saunas pesupalis pesu pesta, puurehadega heina teha ja seda rõuku panna jne. Rääbu päevale tullakse üha enam koos vanemate ja vanavanematega. Kuna Rääbu päeval on igal aastal osalenud vanausuliste laste lastelaager, mille juhendajad kannavad traditsioonilisi rõivaid, siis ka teistele täiskasvanud kogukonna liiketele ei ole võõristav tulla üritusele traditsioonilistes rõivastes (Foto 18) või sel samal päeval käsitöötubades valmistatud rätte (Foto 19) või muid rõivaesemeid kanda. Nii on Rääbu päeval iga aastaga kasvanud traditsioonilisi rõivaid kandvate inimese hulk.

Foto 18. Traditsioonilised rõivaste kandmine Rääbu päeval. Fotel on näha meestesärgid, naistesarafan ja peakatted. Foto: Kairi Güsson.

Foto 19. Rääbu päeva kangatrüki töötoas valmistatud pearätik. Foto: Kairi Güsson.

Kas kogukonna panus Rääbu päeva õnnestumisse suureneb, sõltub kindlasti ürituse järjepidevusest ja heast mainest. Kindlasti sõltub Rääbu päeva edukas korraldamine ka erinevate fondide toetustest.

Tänu Rääbu päevale kutsutakse vanausuliste kogukonnas Peipsimaa Külustuskeskust Rääbu majaks ja seda ka väljaspool Eestit.

5.3. Naboikapäev

Tähtsamaks käsitöölaseks ürituseks on kujunenud 2015. aastal algatatud naboika- ehk kangatrükipäev, mille me korraldasime Peipsimaa Külustuskeskuse viienda tegutsemisaasta tähistamiseks. Esimesel naboikapäeval viisid õpitubasid läbi Kadi Pajupuu, Õnne Uus ja Pavel Varunin ning õpitoad olid suunatud nii lastele kui ka täiskasvanutele. 2016. aasta naboikapäeval olid nii õpitoad kui ka juhendajad samad, aga avasime Kolkja ja Alatskivi koolilaste näituse „Kangatrüki katsetused“, kus nad eksponeerisid Peipsimaa Külustuskeskuses käsitöötundide raames valminud töid. 2016. aasta naboikapäeval pidas Õnne Uus esimest korda avaliku loengu Peipsimaa kangatrüki traditsioonidest (Naboika). 2017. aasta naboikapäeval jätkasime loengutega ja lisaks rääkis Pavel Varunin trükipkkude valmistamise tehnoloogiast võrdlevalt Euroopas, Venemaal ja Aasias. Õnne Uus tegi esimese avaliku reservtrüki demonstratsioonõpitoa. (Naboika)

2018. aastal muutsime naboikapäeva formaati. Kui seni olime naboikapäeva tegevused suunanud nii lastele kui ka täiskasvanuele, siis nüüd liikusid laste kangatrükiõpitoad Rääbu päeva raamesse. Naboika päeval suurendasime kangatrükki tutvustavate loengute osakaalu, ühtlasi oli 2018. aasta Naboika päev esmakordselt rahvusvaheline – esinesid kangatrükimeistrid Venemaalt. Esimest korda oli huviliste auditoorium rahvusvaheline, sest välisriikidest tuldi tutvuma Eesti vanausuliste kangatrükitradsioonide ja muu käsitööga. Naboikapäevast sai esimene ainult vanausuliste käsitööle pühendatud avalik üritus.

2019. aastast muutub naboikapäev temaatiliseks, et põhjalikumalt tutvustada rahvarõivaste erinevaid elemente. 2019. aasta naboikapäev on pühendatud pearättidele. Järgnevatel aastatel tulevad põlle, sarafanide, lahttaskute või muud teemad, fookuses on ka kodusisustusestiilid, nagu laudlinad, voodikatted jm.

Nii nagu Rääbu päeva puhul, sõltub ka naboikapäeva toimumine suuresti toetustest. Seni on naboikapäeva tegevusi toetanud põhiliselt Rahvakultuuri Keskuse Peipsiveere pärimusprogramm, aga ka Peipsiveere arenguprogramm. Kas sellest kujuneb pikkade traditsioonidega üritus, sõltub ka kogukonna huvist ja selliste ürituste väärtustamisest.

6. Peipsimaa Külustuskeskuse tegevus kui pärandiloome

Pärandi määratlemisel on keskne tähendus kogukonnal. Vaimse kultuuripärandi looja on kogukond ja vaimne kultuuripärand on see, mis on kogukondadele omane ja oluline ka praegusel ajal. Rahvakultuuri Keskuse vaimse kultuuripärandi materjalides rõhutatakse, et *kogukond ise oskabki kõige paremini hinnata, millised teadmised-oskused vajavad parajasti suuremat tähelepanu*. (Vaimne kultuuripärand Eestis) Kuid ühiskondlike muutuste tõttu on Peipsi-äärsetes vanausulite külates paljud ilmalikud traditsioonid katkenud. Kogukonda siduvat elavat pärandit, mis vanausuliste puhul väljendub ennekõike usulistes rituaalides, tahab kogukond privaatset kogukonnasisesena hoida.

Ajalehe Peipsirannik peatoimetaja Fjodor Maspanov kirjutas 2016. aastal: *Paradoksaalne, aga Peipsimaa vene kultuuri taassünniks on tarvis eestlaste algatust. Kohalikud venelased aga on justkui eemaldunud oma pärimuskultuurist*. (Maspanov, 2016) Üks põhjustest, miks Peipsiääre valla Peipsiääre piirkonnas kultuuriga tegelevate kodanikuühenduste taga seni peamiselt ainult eestlased on (vt 1.1.3.), võib kätketud olla Goyotisololo „võõra silma“ mõistesse, mis seisneb reflektiivse distantsi loomises pärija ja tema kultuurilise pärandi vahele, kus see võimaldab määratleda kultuuripärandi kollektiivse kultuurilise „meie“ (Hafstein, 2012: 511–514). Seetõttu on olnud eestlastel „nende“, st vanausuliste kultuuri unikaalseid nähtusi või praktikaid palju lihtsam märgata ja tajuda kui neil endil.

Seda distantsi tekkimist tõdeb ka Varunin, kui ta analüüsib võimalikke põhjusi, miks vanasulised ise ei ole näiteks külustuskeskuse tüüpi algatusi ellu viinud, ja toobki ühe põhjusena oskamatusena näha kultuuriväärtusena oma traditsioonilisi argipäeva tegevusi (Varunin 2019. Autori intervjuu Pavel Varuniniga). Seda ilmestab ka näiteks kogukonna kunagine suhtumine Kolkja restorani avamise, kus ainuüksi mõte vanausuliste restoranist kui sellisest tundus paljudele kogukonnaliikmetele lausa vanausuliste üle irvitamisena (*кощунство*) (Varunin, 2006: 60). Kuid ajaga hakkas see suhtumine muutuma ja täna on Kolkja restoran kogukonnaliikmete seas väga populaarne. Mis aga puutub Peipsimaa Külustuskeskusesse, siis siin rõhutab Varunin, et külustuskeskuse tekkimine alternatiivse „turistimagnetina“ palvelate külastamise kõrvale on ainult tervitatav. Vanausuliste kultuurist ja eluolust huvitatud sihtrühmad saavad kohalikust kultuurist osa ka ilma vanausuliste sakraalehitisi külastamata. Samuti on Peipsimaa

Külastuskeskus teerajajaks teiste (sarnaste) vanausuliste keskuste tekkeks, mida tahetakse rajada Venemaale ja sel eesmärgil külastavad Novgorodi vanausuliste koguduste esimees ja Venemaa Vanausuliste Pomoori Kiriku Nõukogu esimehe asetäitja Aleksei Bezgodov ja turismiarendaja Andrei Kataev Peipsimaa Külastuskeskust 2019. aasta maikuu. (Varunin 2019. Autori intervjuu Pavel Varuniniga)

Sooväli-Sepping toob välja, et pärandinähtuse tõlgendamisel on olulised huvirühmad, kes seda pärandit endale oluliseks peavad (Sooväli-Sepping 2013: 2223). Kui algselt pidasid Peipsimaa Külastuskeskuse tegevust oluliseks pigem keskuse rajajad ja käsitöömeistrid, siis mitmeaastase pärandiloome käigus on seda hakanud väärtustama suur osa vanausuliste kogukonnast, mis on olnud nähtav nii nende osalusena käsitööpäevadel kui ka külastuskeskuse üritustel. Peipsimaa Külastuskeskuse mitmeaastase töö vältel oleme rõhutanud vanausuliste käsitöötraditsioonide seost eeskätt kangatrükiga. Esmakordselt tuuakse Peipsiveere pärimuskultuuri programmdokumentis perioodiks 2017–2020 eraldi välja (Peipsiveere pärimuskultuuri toetamise programm), et pakutruk on piirkonna pärimuskultuurile ainuomane. Eelneval kahel perioodil ei ole see äramärkimist leidnud, pigem räägitakse piirkonna käsitöö arendamisest üldiselt (Peipsiveere kultuuriprogramm 2009–2016).

2017. aastal ilmunud artiklis „Современное сказочное произведение как альтернатива негативному влиянию сакрального туризма“ toob Pavel Varunin positiivse näitena välja Peipsimaa Külastuskeskuse tegevuse vanausuliste kultuuri tutvustamisel ilmalike traditsioonide, mitte usutegevuse kaudu (Варунин, 2017), seda rõhutas ta ka intervjuus:

Külastuskeskuse tegevus on vanausuliste kultuuri arendamisel äärmiselt oluline. Ainuüksi kohalike seas unustusehõlma vajunud pakutrüki kunsti taastamine täiesti autentsena, selle kunsti õitsenguaegseid tehnoloogiaid ja töövõtteid kasutades, on unikaalne ja keskuse tegevus täidab Peipsiveere vanausulistele nii hariduslikku kui ka kultuuri populariseerimise eesmärki. (Varunin 2019. Autori intervjuu Pavel Varuniniga)

Peipsimaa külastuskeskuse rajamisega algatasime vanausuliste kogukonnas omamoodi uue pärandidiskursuse. Külas hakati arutama teemadel, kas vanausulised ikka on kangaid trükkinud või sigurit kasvatanud (Varunin 2019. Autori vestlus Pavel

Varuniniga), sest traditsioonid olid hääbunud ja mäletajaid vähe. Vaimse kultuuri-pärandi kaitse konventsiooni järgi võib pärandiobjekti või -nähtuse määratleda nii kogukond, mõni huvirühm kui ka teatud juhtudel üksikisik (Vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon 2006). Peipsimaa Külustuskeskust sisustades kaasasime kogukonnaliikmeid kui eksperte nõustama meid vanausuliste majapidamiste olulistes praktikates (vt 2.2.3) kui ka käsitöökoolitustel (vt 3.3.). Kuid paljud valikud, näiteks käsitöö arendamisel oleme keskuses teinud ka omapäi ja seda peamiselt seetõttu, et kohaliku kogukonna liikmete hulgas pole olnud enam asjatundjaid, kellelt küsida.

Oleme püüdnud vanausuliste kultuuri suhtuda lugupidavalt ja lähenenud sellele võimalikult professionaalselt ning igas algatuses tuginenud mõnele kirjalikule või suulisele allikale, et oleks seos minevikuga. Sel viisil tegutsedes on kogukond keskuse tegevust ka paremini mõistnud ja üha enam erinevate algatustega kaasa tulnud. Kultuuripärandi uurija Rodney Harrison rõhutab, et pärand ühendab inimesi teineteise ja ümbritseva keskkonnaga, aga pärandiloome on sotsiaalse tegevuse vorm, mille raames kollektiivse mälestuse loomisega ka toodetakse ja kujundatakse ümber kogukonda (Harrison, 2010: 38). Kui mõned aastad tagasi ei teadnud laiem avalikkus vanausuliste käsitöötraditsioonides suurt midagi, siis täna seostatakse vanausulisi Eesti käsitöömaastikul tihedalt kangatrükiga, mida ilmestavad erinevad tunnustused vanausuliste käsitööle selles vallas (vt 3.3.). Seetõttu, Harrisoni mõttekäikudele tuginedes, on keskuse pikaajaline tegevus vanade käsitöötraditsioonide taaselustamisega loonud uut kuvandit nüüdisaja vanausuliste kogukonnale.

Seda, kas ja kuidas keskuse algatused vanausuliste kogukonda juurduvad ja arendavad, näitab aeg. Sooväli-Sepping rõhutab, et *pärandil endal ei ole seesmist väärtust, vaid väärtuse annavad need, kes seda pärandit vaatavad, kogevad ja selle olulisust tunnetavad* (Sooväli-Sepping 2013: 2223). Peipsimaa Külustuskeskus on avalikult ja aktiivselt tegutsedes kasutanud lisandväärtuse loomise mudelit, andes objektidele ja praktikatele lisandväärtuse ajaloolisuse, eksponaadiks olemise, erilise või põlise alusel, nagu Kirschenblatt-Gimblett neid kategooriad esitleb (Kirschenblatt-Gimblett, 1995: 370).

Õnne Uus toob intervjuus välja, et käsitööga tegeledes on tema eesmärk olnud tuua teadmised varasemate aegade käsitööst ja kultuurist nüüdisaega, neid tutvustades ja

erinevaid tehnikaid õpetades ning praktiseerides (Uus 2019. Autori intervjuu Õne Uusiga), mis Kirschenblatt-Gimblett pärandimääratluse järgi oleks kultuurilise tootmise viis, mis toimub olevikus ja puudutab minevikku (Kirschenblatt-Gimblett, 1995: 370). Teoreetilisest lähtepunktist vaadatuna võime seega öelda, et keskuses viljeletavale käsitööpraktikale oleme andnud lisandväärtuse. Eksponaadiks saamise läbi on aga uus elu antud külustuskeskuse keldrikorrusel üle viiekümne aasta kasutuseta seisnud sigurikuivatusahjule, millest on täna kujunenud Sigurimuuseumi keskne objekt (vt 4.3.). Eksponeerime muidugi ka hoonet tervikuna, sest selle rohkem kui saja-aastane iga ja eriilmelisuus külamiljões pani meid nägema selles säilitamist väärt pärandit (vt 2.2.).

Peipsimaa Külustuskeskus tegutseb ühelt poolt aktiivselt koos kogukonnaga ja kogukonna heaks, ent tegeleb ka pärandturismiga käsitöötoodete müügi, kohvikupidamise, muuseumi ja teiste turistidele suunatud tegevustega. Kirschenblatt-Gimbletti tõlgenduse kohaselt on pärandturism lisandväärtuse loomise instrument (ehk traditsioonide vahendaja), mistõttu on pärandi tootmise põhijooneks „traditsiooni“ võõrapärasus võrreldes kontekstiga, kus seda toodet esitatakse (Kirschenblatt-Gimblett, 1995: 374). Kuid Peipsimaa Külustuskeskuses, näiteks käsitööalaste tegevuste puhul me ei lavasta käsitöö tegemist, vaid külaline saabki osa meistrite tööst kangatrükitöökojas ja sepikojas ehk Kirschenblatt-Gimbletti järgi saab huviline vahendamata elamust vahetult kogeda (Kirschenblatt-Gimblett, 1995: 372). Samuti võimendab vahendamata elamuse tunnet ajaolu, et külustuskeskus on aktiivses kasutuses peaagu aastaringselt ka pereelamuna. Seetõttu võivad külalised kogeda mitte ainult mingis asutuses viibimise, vaid kellelgi külaskäimise tunnet.

Peipsimaa Külustuskeskus ei ole loodud mõne ajajärgu virtuaalseks kogemiseks ja elava muuseumikogemuse pakkumiseks, nagu seda on Eesti Vabaõhumuuseumis asuv vanausuliste kultuuri tutvustav Peipsivene maja (Peipsivene maja), vaid see kannab endas elavat pärandiloomet. See oli ka näiteks üks põhjustest, miks keskuse majaperenaiste ja -meeste, s.o teenindajate riieteks ei tundunud õige kasutada traditsioonilisi, vaid stiliseeritud rõivaid (vt 2.2.3.).

Seevastu külustuskeskuses aset leidva Rääbu päeva kontseptsioon kätkeb endas pärandil põhinevat virtuaalse maailma loomist ehk Kirschenblatt-Gimbletti järgi tegelikkuse puudumisel „siinolemise“ tootmist (Kirschenblatt-Gimblett, 1995: 376). „Siinolemist“

luuakse Rääbu päeval üheaegelt mitmel tasandil. See laseb esmajoones osa saada Rääbu muinaslugude „reaalsusest“, luues samal ajal vanausuliste külaelu virtuaalsuse, sest Rääbu raamatu lood tuginevad vanausuliste kultuuripraktikatel. Vanausuliste kultuur ärkab Rääbu päeval ellu nende kultuurivara kasutamise kaudu (nt rahvarõivaste kandmine, samovaritee valmistamine, käsitöö tegemine).

Kultuuripraktikate ellujäämine sõltub sellest, kui palju leiab kogukond võimalusi neid elavas esitluses hoida. Rääbu päeval on potentsiaalne võimalus kujuneda vanausuliste kogukonnas oluliseks kogukonna identiteeditunnet loovaks „oma“ ürituseks, sest see põhineb vanausuliste muinasjuturaamatul, selle raames tegeletakse vanausuliste kultuuri artefaktidega ja paljud kogukonnaliikmed on sellel üritusel igal aastal osalenud. Ka Varunin peab Rääbu päeva suurimaks väärtuseks eelkõige lastele suunatud tegevusi, sealhulgas osasaamist vanausuliste traditsioonidest ja tegelemist käsitööga. (Varunin 2019. Autori vestlus Pavel Varuniniga)

Kokkuvõttes võib öelda, et Peipsimaa Külatuskeskuse tegevus on mänginud olulist rolli pärandidiskursuse algatamisel kogukonnas, teadlikult on tegeletud pärandiloomega ja seda väga mitmekülgset erinevates valdkondades lisandväärtuse loomise kaudu. Samuti on mitmekesisistatud avalikkuse teadmisi vanausuliste kultuurist ja antud võimalus sellest erinevate ürituste raames osa saada.

KOKKUVÕTE

Magistritöö teemavalik tulenes minu huvist vanausuliste kultuuri vastu ja tihedast kokkupuutest selle kultuuriga rohkem kui kümne aasta jooksul. Töö eesmärk oli uurida minu pere asutatud Peipsimaa Külustuskeskuse tegevust vanausuliste kultuuripärandi arendamisel ja elavdamisel. Kuna igapäevaste otsuste tegemisel ei ole ma mõtestanud oma tegevust ega osanud arvestada nende valikute mõjuga keskuse edasisele tegevusele, oli selle magistritöö raames huvitav rekonstrueerida keskuse tegevuse ajajoon, lähtudes hiljem tähenduslikeks osutunud valikutest, ja mõtestada külustuskeskuse tegevust kultuuripärandi diskursuse kontekstis.

Et mõista Peipsimaa Külustuskeskuse tegevuse taustsüsteemi, andsin töös esmalt ülevaate Eesti vanausuliste ajaloo, vanausuliste kultuuri uuringutest ja Peipsiääre vallast. Seejärel käsitlesin kultuuripärandi mõiste teoreetilisi lähtepunkte, mis annavad tööle teoreetilise raamistiku.

Uurimiseesmärki silmas pidades valisin analüüsimiseks need keskuse tegevusvaldkonnad, mis on otseselt seotud kultuuritegevustega. Üksikasjaliku vaatluse alt jätsin välja keskuse administratiivse töö, nagu turismipakettide koostamise, kohviku pidamise. Magistritöö teises pooles vaatlesingi vanausuliste käsitöö arendamist, käsitledes põhjalikumalt kangatrükiga seotud temaatikat, sigurimuuseumi rajamist ja sellega seotud toidutemaatikad ning keskuse algatusel korraldatavaid avalikke üritusi, nagu tõukekelgupäev Kolkja Kelk, Rääbu päev ja naboika- ehk kangatrükipäev. Samuti kuulusid huvikeskmesse nende valdkondadega seotud taustsüsteemid ja arendusprotsesse.

Uurimiseesmärgi täitmiseks töötasin läbi organisatsioonisiseseid dokumendid, rakenduslike uuringute materjalid, keskuse tegevust puudutavad meediaartiklid ja muud materjalid. Et kirjeldada eri tegevusvaldkondi, tuua esile olulisi tegevusi või teavet ning mõtestada selle kaudu Peipsimaa külustuskeskuse pärandiloomet, tegin ka kolm intervjuud keskuse tegevuse seisukohalt oluliste isikutega.

Vastusena uurimisküsimustele „Mis valdkondades on Peipsimaa Külustuskeskus panustanud vanausuliste kultuuripärandi elavdamisse ja arendamisse?“ ning „Kuidas on Peipsimaa Külustuskeskus pärandiloome protsessi edendanud ja kujundanud?“ ilmneb kogutud ja analüüsitud materjalist, et Peipsimaa Külustuskeskuse kümneaastase töö tulemusel on koos kogukonnaliikmetega taaselustatud mitmed vanausuliste külaelule iseloomulikud traditsioonid. Suurima panuse on külustuskeskus andnud vanausuliste käsitöötraditsioonide taastamisse. Nii Pavel Varunini valmistatud trükipakke kasutades kui ka teistes tehnikates on kohalikud inimesed keskuse käsitöömeistri Õnne Uusi juhendamisel valmistanud mitmesuguseid traditsioonilisi käsitöötooteid. Seejuures on kangatrükitraditsiooni taaselustamist peetud nii tunnustatud Eesti Käsitöö märgi kui ka Pärandihoidja tiitli vääriliseks. Samuti on hakatud seda väärtustama teistel institutsionaalsetel tasanditel, mida tõendab selle käsitööala äramärkimine Peipsiveere pärandkultuuri toetamise programmdokumendis.

Kirjeldatud materjalist ilmneb väga selgelt nii keskuse hoone taastamise kui ka keskuse logo valimise tähtsus. Keskuse logost sai alguse uudislooming Varunini Rääbu-raamatute näol, mis omakorda andsid ainest Rääbu päeva ürituseks. Mitu aastat korraldatud Rääbu päeva üritus on kantud kogukondlikust identiteedist, mida rõhutatakse rahvariiete kandmise ja lauldavate rahvalike ringmängudega, väärtustades sellega vanausuliste pärandit ja luues eeldused kogukonna identiteeditunde tugevdamiseks ka ilmalike tegevuste kaudu. Pika ajaloo külustuskeskuse vanaaegne hoonekompleks kujunes omakorda inspiratsiooniallikas Varunini Rääbu-lugudele ja tegevuspaigaks Rääbu päeva külalistele. Sigurimuuseumi loomisega keskuse keldrikorrusele sai endale uue väärtuse ka siguriahi ja toodi avalikkuse ette enam kui viiekümneks aastaks unustuse hõlma vajunud sigurikasvatuse traditsioonid. Keskus korraldab ka tõukekelgupäeva ja naboikapäeva, mis on vanausuliste vaimset kultuuripärandit kasutavad ja tutvustavad üritused. Naboikapäev on kujunenud üha olulisemaks ka vanausuliste kogukonnaliikmetele väljaspool Eestit.

Vanausuliste kogukond on keskuse hästi vastu võtnud eelkõige seetõttu, et see tegeleb vanausuliste ilmaliku kultuuriga, mistõttu on ta eeskujuks samalaadsete keskuste tekkele ka väljaspool Eestit. Ühtlasi võimaldab see vähendada usunditurismi survet vanausuliste kogukonnale.

Magistritööst järeldub, et kogukonna soovidesse tõsiselt ja lugupidavalt suhtudes on võimalik teise kultuuriga tegeleda ja koostöös selle esindajatega seda kultuuri edasi arendada. Pavel Varunini omaloomingulised trükipakud, Sigurimuuseum, uued siguritoiduretseptid, traditsiooniks kujunenud Rääbu-narratiiv, tõukekelgu- ja naboikapäev on kinnitus selle kohta, et pärandiloome protsess Peipsimaa Külustuskeskuses on olnud üsna mitmekülgne.

Kas see protsess neis valdkondades jätkub ning kas ellu kutsutud tegevused ja üritused kujunevad kogukonna identiteedi oluliseks osaks, sõltub kogukonna huvist ja tahtest, aga ka eri fondide rahastuspoliitikast. Et kogukonna liikmed jõuaksid tegevustega harjuda ja kokku kasvada ning neid edasi arendada, tuleks neid tegevusi regulaarselt käigus hoida. Vanausuliste käsitöötraditsioone saaks väärtustada ja neile laiemat kõlapinda leida ka sellega, kui kangatrükitraditsioon kantaks keskuse kaasabil Eesti vaimse kultuuripärandi nimistusse, mis praeguse seisuga ei sisalda vanausuliste kultuuripärandi kohta ühtegi kannet.

SUMMARY

Developing Old Believers' cultural heritage in the example of Peipsimaa Visitor Centre

Old Believers have been living in Estonia on the shores of Lake Peipsi already since the 17th century after they were forced to flee from mainland Russia from church reformation. The first permanent settlements were established in 18th century and they gradually formed a cultural community.

After Estonia became independent in 1918, Old Believers became a fully recognised minority. They obtained political representation and started to pay attention to the preservation of rich cultural heritage.

Soviet regime, on the other hand, was harsh against the community. Due to official atheist propaganda, visiting prayer houses was suppressed, and the rest of the culture declined as a result. When Estonian independence was restored, also the organisations of Old Believers were re-established, and systematic study of their language and culture was initiated. Society at large knows the Old Believers mostly because of the religious persecution, hence most of the people can relate their culture only to prayer houses and icons. Due to their prevalence among the inhabitants of the Peipsi area, they have also been known for fishing and onion growing.

The end of 1990s marked the rise of tourism in Estonia, and the Old Believers' villages together with the prayer houses became popular attractions for both domestic and international visitors. As the Old Believers identify themselves through religion and the topic is very sensitive to them, they do not want their culture to be popularised through religion tourism.

Establishing the Peipsi area visitor center fell into the time period when public had relatively little knowledge about the culture of the Old Believers. The author initiated the center together with her family members in 2009. Even though the family's roots are in the Peipsi area, none of them are actually Old Believers, nor have they direct family relations in the community.

The thesis studies the work done at the visitor centre in the direction of developing and enlivening the Old Believers' cultural heritage. Based on the solid theoretical foundation, the origins of cultural heritage are analysed and the processes of heritage creation in different fields are given a systematic interpretation.

The thesis presents events that have strongly influenced activities of the center when developing the Old Believers' cultural heritage. For example, the search for the centre logo gave the idea for writing of Rääbu books to Pavel Varunin, and these books in turn have given rise a series of events called Rääbu Days.

The thesis studies how the community identity relates to these days, but also to other events that use and introduce local traditions organised at the centre, for example the Kick-Sled Race and Naboika Day (which is devoted to the local handicraft of canvas printing using traditional techniques).

A thorough overview of the Old Believers' handicraft is given in the thesis as well. A closer attention is paid to the art of canvas printing. Thanks to the research performed at the centre, a craft of indigo-printing was revived. This tradition had been forgotten for about a century. Today, this kind of handicraft is once again associated with the Old Believers' culture. Establishment of the Chicory Museum and development of the whole local coffee-making tradition are also covered in the thesis.

As a result of the thesis we can conclude that the process of heritage creation has multiple aspects and is a crucial component in the establishment of community identity. An important effect of creating the visitor center has been offering an alternative to prayer houses as a tourist attraction. Since the center is active in the field of non-religious part of the Old Believers' culture, it has been received well in the community and has also served as an example for establishment of similar centers abroad.

KASUTATUD ALLIKAD

- Ainsoo, L., Ainsoo, U. 2005. Saatses Vasknarvani. Peipsiveere kultuuri- ja loodusrada. MTÜ Liivimaa Mälu.
- Bardone, E., Tamm, E. 2013. Suitsusaunapärandi loomisest Võrumaal. – Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat, nr 56., lk 94–129.
<https://ojs.erm.ee/index.php/ermer/article/view/32> (vaadatud 14.03.2019).
- Brändimanuaal 2009. Meie logo ja brändiväärtused. MTÜ Piiri Peal.
<http://peipsimaa.ee/peipsimaa-logo> (vaadatud 16.03.2019).
- EAS 2010. Norra-EMP regionaalarengu toetuskeemi kord.
www.eas.ee/images/doc/...ja.../norra/norra-emp-juhend-taotluste-koostamine.pdf
(vaadatud 01.03.2019).
- Eesti Vanausuliste uuringud. Tartu Ülikool, maailma keelte ja kultuuride kolledž.
<https://www.maailmakeeled.ut.ee/et/osakonnad/eesti-vanausuliste-uuringud>
(vaadatud 10.03.2019).
- ERVL, Eesti Regionaal- ja Vähemuskeelte Liit. <https://estblul-ervl.weebly.com/eesti-vanausuliste-kultuuri--ja-arendusuumlhing.html> (vaadatud 09.03.2019).
- ERKL, Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liit. <http://folkart.ee/ettevotlus/tunnustatud-eesti-kasitoo/margise-saajad/> (vaadatud 27.03.2018).
- Eesti vaimse kultuuripärandi nimistu. Rahvakultuuri Keskus.
<http://www.rahvakultuur.ee/vkpnimistu/> (vaadatud 07.04.2019).
- Güsson, K., Põldma, H. 2016. Sigurimuuseumi avamine ja siguripäev.
<http://peipsimaa.blogspot.com/2016/07/sigurimuuseumi-avamine-ja-siguripav.html>
(vaadatud 28.02.2019).
- Güsson, K. 2016. Kolkja–Kasepää–Varnja turismikaart. MTÜ Piiri Peal.
- Haunmann, A. jt 2011. Jõgevamaa pärandkultuurist. Jõgeva.
pk.rm.k.ee/parandkultuur/mkraamatud/Jogevamaa.pdf.

- Hafstein, V. T. 2009. Collectivity by Culture Squared. Cultural Heritage in Nordic Spaces. – Nordic Yearbook of Folklore, Vol 65, pp. 11–23.
- Hafstein, V. T. 2012. Cultural Heritage, A Companion to Folklore. A Companion to Folklore. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Harrison, R. 2010. What is Heritage? – In: E. Harrison (Ed), Understanding the politics of heritage. Manchester University Press, Open University, Manchester and Milton Keynes, pp. 5–42.
- Karu, P. 2011. Otepää andis tõukekelgupealinna tiitli Kolkjale. – Lõuna-Eesti Postimees, 08.02. <https://lounapostimees.postimees.ee/384912/otepaa-andis-toukekelgupealinna-tiitli-kolkjale> (vaadatud 03.04.2019).
- Kirschenblatt-Gimblett, B. 1995. Theorizing Heritage. – Ethnomusicology, Vol. 39, No. 3, pp. 367–380.
- Kirschenblatt-Gimblett, B. 1998. Destination Culture. Tourism, Museums, and Heritage. Berkeley: University of California Press.
- Kivimets, A. 2008. Mustvees peeti kolmandad Peipsimaa kultuuripäevad, 7.08. <https://www.vooremaa.ee/mustvees-peeti-kolmandad-peipsimaa-kultuuripaevad/> (vaadatud 08.01.2019).
- KIVIKE. Kogukonnaportaali, Vene folkloori veebivärv. Peipsiveer ja vanausulised. <http://kivike.kirmus.ee/index.php?id=34&module=415&op=11> (vaadatud 08.03.2019).
- Kodavre kihelkond. https://et.wikipedia.org/wiki/Kodavere_kihelkond (vaadatud 15.03.2019).
- Kohler, V. 2004. Kolkja varemeist tuleb kogukonnamaja. – Tartu Postimees, 21.06.
- Kohler, V. 2004. Peipsi ääres algab äratusprogramm. – Tartu Postimees, 13.09.
- Kohler, V. 2005. Niina Baranina juhib valda ja kasvatab sibulat. – Tartu Postimees, 17.11.
- Kohler, V. 2005. Varnja ja Kallaste naistel kulub nüüd palju niiti. – Tartu Postimees, 6.12.

- Kokassaar, U. 2010. See sinine sigur – kohvijoojast ravimini. – Terviseleht, 08.02.
<https://naistekas.delfi.ee/kodu/koduaed/see-sinine-sigur-kohvijoojast-ravimini?id=28559593> (vaadatud 28.02.2019).
- Kokk, A. 2018. Aivar Koka raamat: minu maitseelamused. Tallinn: MTÜ Jõgevamaa Äriklubi.
- Konsa, K. 2013. Milleks meile pärand? – Akadeemia, nr 12, lk 2171–2189.
- Konsa, K. 2017. Kuidas tekib pärand? Pärandilooma protsess kultuuri- ja looduspärandi näitel. – Ajalooline Ajakiri, nr 4 (162), lk 493–514.
- Konsin, K. (koost). 1970. Trükipakud. Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuuseum. Tallinn: Kunst.
- Kuutma, K. 2007. Kultuuripärand. – Argikultuuri uurimise terminoloogia e-sõnastik.
<http://argikultuur.ut.ee> (vaadatud 22.03.2019).
- Kuvaitseva, M. 2017. Katame laua!: vanausuliste toidud. Tartu: Eesti Vanausuliste Kultuuri- ja Arendusühing MTÜ.
- Külmoja, I. 2017. Eesti vanausulised, nende kombed ja keel. – Sirp, 10.11.
<http://www.sirp.ee/s1-artiklid/c21-teadus/eesti-vanausulised-nende-kombed-ja-keel/>
- Lamp, B.-H. 2010. Kolkjal avati vanausuliste kultuuri tutvustav külastuskeskus. – Postimees, 04.06. <https://kultuur.postimees.ee/272328/kolkjal-avati-vanausuliste-kultuuri-tutvustav-kulastuskeskus> (vaadatud 08.01.2019).
- Loakalla, M. 2015. Sikurimuseolle yllatusvieraita Virosta. – Pietarsaaren Sanomat, 29.07.
- Lukas, J. 2012. President avas Peipsimaa turismikaardi. Vabariigi presidendi sisevisiidid. – Delfi, 26.07. <https://vp2006-2016.president.ee/et/meediakajastus/bibliograafia/valik-meediakajastusi/7803-qpresident-avas-peipsimaa-turismikaardi-q-delfi-26-juuli-2012/index.html> (vaadatud 12.03.2019).
- Lutsepp, E. 2010. Asustuse kujunemine ja ehitustraditsioonide püsimine Peipsiääre vallas. Varnja küla. – Eesti Vabaõhumuuseumi Toimetised, nr 2, lk 153–181.

<https://evm.ee/est/ponev-ja-kasulik/muuseumi-raamatud/eesti-vabaohumuuseumi-toimetised>.

Maa-ameti geoportaali kaardiserver. Pärandkultuuri objektid. Sigurikuivatusahi, registreerimisnumber 587:KOK:005.

https://xgis.maaamet.ee/xGIS/XGis?app_id=UU218&user_id=at&bbox=303306.04534005,6375000,801693.95465995,6635000&LANG=1 (vaadatud 25.02.2019).

Maailmapärand. <https://unesco.ee/maailmaparand/> (vaadatud 31.03.2019).

Morozova, N. 2015. Eesti vanausuliste kirjalik pärand. Kirjastus TAOS.

Moora, A. 1964. Peipsimaa etnilisest ajaloost. Tallinn: Valgus.

Naboika. <http://peipsimaa.ee/naboika-paev-2016> (vaadatud 16.04.2019).

Paaver, M.-L. 2016. Vene vanausulised ja nende pühakojad Eestis. Tallinn: Variato.

Parksepp, A. 2016. Kolkja külas avati Sigurimuuseum. – Aktuaalne Kaamera, ERR, 18.07. <https://www.err.ee/563635/kolkja-kulas-avati-sigurimuuseum>

Parts, P.-K., Sepp, K. 2016. Ettepanekuid kultuuripärandi ja kultuurimaastiku korralduseks. – Riigikogu Toimetised, nr 34, lk 89–98. <https://rito.riigikogu.ee/eelmised-numbrid/nr-34/ettepanekuid-kultuuriparandi-ja-kultuurimaastiku-korralduseks/> (vaadatud 31.03.2019).

Peipsimaa külastuskeskuse blogi 2014.

<http://peipsimaa.blogspot.com/2014/12/peipsimaa-kulastuskeskuse-katuse.html> (vaadatud 20.02.2019).

Peipsimaa külastuskeskus 2016. <http://peipsimaa.ee/uudised/sigurikasvatussega-seotud> (vaadatud 20.02.2019).

Peipsirannik 2012. Presidendipaar viibis Peipsimaal. – Peipsirannik, 22. 08.

<https://vp2006-2016.president.ee/et/meediakajastus/bibliograafia/valik-meediakajastusi/7840-qpresidentipaar-viibis-peipsimaalq-peipsirannik-22-august-2012/layout-visit.html> (vaadatud 17.04.2019).

Peipsiveere Arengu Sihtasutuse asutamine. – Riigi Teataja I 1997, 72,1192.

<https://www.riigiteataja.ee/akt/74067> (vaadatud 08.01.2019).

- Peipsiveere kultuuriprogramm 2017–2018. <http://www.rahvakultuur.ee/2519> (vaadatud 27.03.2018).
- Peipsiveere pärimuskultuuri toetamise programm 2017–2020.
<http://www.rahvakultuur.ee/2519> (vaadatud 14.03.2019).
- Peipsivene maja. <https://evm.ee/est/ekspositsioon/louna-eesti/peipsi-vene-maja>
(vaadatud 04.05.2019).
- Peipsiääre vald.
[https://et.wikipedia.org/wiki/Peipsi%C3%A4%C3%A4re_vald_\(t%C3%A4psustus\)](https://et.wikipedia.org/wiki/Peipsi%C3%A4%C3%A4re_vald_(t%C3%A4psustus)) (vaadatud 15.03.2019).
- Peipsiääre külanõukogu.
https://et.wikipedia.org/wiki/Peipsi%C3%A4%C3%A4re_k%C3%BClan%C3%B5ukogu (vaadatud 15.03.2019).
- Pihel, P. 2018. Minu kodu, maa ja meri. Eesti = My home, land and sea. Estonia: lood ja retseptid. Tallinn: Pilgrim.
- Plaat, J. 2016. Vene vanausulised ja nende pühakojad Eestis. Tallinn: Variato.
- Poltan, A. 1969. Tellisetootmisest Peipsi läänekaldal Kargaja-Varnja piirkonnas. Diplomitöö. Tartu Ülikool.
- Postimees 2004. Rahvusvähemuste seltsid said 325010 krooni, 10.09.
- Postimees 1898. Varnja küla, 16.07.
- Prima, A. 1937. Aiasaaduste ja metsamarjade eksport 1936. – Aed, nr 1, lk 5–8.
- Pärandiaasta. <https://www.parandiaasta.ee/aineline-kultuuri-parand/> (vaadatud 15.03.2019).
- Pärandihoidja. Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liit.
<https://folkart.ee/meist/tunnustamine/parandihoidja/> (vaadatud 27.04.2019).
- Pärandkultuuri mõistest ja jäädvustamisest. <https://www.rmk.ee/metsa-majandamine/parandkultuur/lisalugemist/parandkultuuri-moistest-ja-jaadvustamisest> (vaadatud 18.04.2019).
- Raal, A. 2010. Maailma ravimtaimede entsüklopeedia. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 197–198.

Rahvakultuuri Keskus

http://www.rahvakultuur.ee/Tere_tulemast_Rahvakultuuri_Keskus_69 (vaadatud 20.04.2019).

Rand, J. 2010. Kolkja küla uhkeim maja – Maakodu, juuni.

Reinsalu, R. 2015. Viitamine iseendale teadustekstides: *töös käsitletakse, töös käsitlen, töö käsitleb ...* – Oma Keel, nr 2, lk 72–77.

Samovaride ja vanausuliste muuseum. Facebook.

<https://www.facebook.com/Samovarid/> (vaadatud 27.02.2019).

Sigurikasvatus Peipsimaal 2016. Slaidiprogramm. MTÜ Piiri Peal.

<https://www.youtube.com/watch?v=LkWCYAuThb0&feature=youtu.be>
(vaadatud 15.03.2019).

Sigurimuuseum, 2016. <http://peipsimaa.ee/uudised/siguripaev-tulekul> (vaadatud 26.02.2019).

Sigurimuuseumi blogi. <https://sigurimuuseum.wordpress.com/> (vaadatud 14.01.2019).

Sooväli-Sepping, H. 2013. Kelle oma on pärand? Kultuuripärandi jäkusuutlikkusest Eesti pärandipoliitika kontekstis – Akadeemia, nr 12, lk 2222–2237.

Statisikaamet. https://www.stat.ee/pressiteade-2013-080?parent_id=32784
(vaadatud 17.02.2019).

Šor, T. 2015. Vanausulised Eestis. – Toim L. Eek. Mitut usku Eesti. Valik usundiloolisi uurimusi: õigeusu eri. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 224–249.

Tamm, E. 2018. Peipsi ääres peeti naboika- ehk kangatrükipäeva. – ERR, 17.06.

<https://menu.err.ee/840204/peipsi-aares-peeti-naboika-ehk-kangatrüki-paeva>.

Tartu Postimees 2013. Selgusid Nõo ja Peipsiääre vallavanem, 13.11.

<https://tartu.postimees.ee/2595398/selgusid-noo-ja-peipsiaare-vallavanem>
(vaadatud 08.03.2019).

Trükipakk. Eesti Muuseumide Veebivärv. <https://www.muis.ee/> (vaadatud 19.0.2019).

UNESCO Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. <https://ich.unesco.org/en/convention> (vaadatud 04.04.2019).

- UNESCO in brief – Mission and Mandate. <https://en.unesco.org/about-us/introducing-unesco> (vaadatud 31.03.2019).
- Uus, Õ. 2019. Meistrite hästi hoitud saladus – reservtrükk. – Maakodu, 30.01. <https://maakodu.delfi.ee/news/maakodu/kodu/maakodu-kaanelugu-meistrite-hasti-hoitud-saladus-reservtrukk?id=85155889> (vaadatud 02.04.2019).
- Vaimse kultuuripärandi valdkonnad 2012. Eesti Rahvakultuuri Keskus. http://www.rahvakultuur.ee/Vaimse_kultuuriparandi_infovihikut_706 (vaadatud 23.03.2018).
- Vaimne kultuuripärand Eestis 2012. Eesti Rahvakultuuri Keskus. http://www.rahvakultuur.ee/Vaimne_kultuuriparand_Eestis_1783 (vaadatud 23.03.2018).
- Vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon 2006. – Riigi Teataja II, 19, 51; 27.04.2006. <https://www.riigiteataja.ee/akt/12736412> (vaadatud 31.03.2019).
- Vanausulised. <http://www.vanausulised.ee/naitus-samovarid-ja-vanausulised> (vaadatud 27.08.2019).
- Varunin, P. 2013. Rääbu. Peipsiveere muinasjutuveeretis. MTÜ Piiri Peal.
- Varunin, P. 2015. Rääbu ja Valge Peipsimaa. MTÜ Piiri Peal.
- Vene Vanausulised Eestis. www.starover.ee (vaadatud 22.03.2019).
- Walking the (Indigo) Walk näitus. <http://peipsimaa.ee/uudised/unesco-walking-the-indigo-walk-naitusel> (vaadatud 03.05.2019).
- Õunapuu, L. 2014. Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes. Tartu Ülikool.
- Ülemaailmse kultuuri- ja looduspärandi kaitse konventsioon. – Riigi Teataja II 1995, 10, 53. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13118943> (vaadatud 31.03.2019).
- Варунин, П. Г. 2004. Об изучении культурного наследия староверов Эстонии и его сохранении. – В: Очерки по истории и культуре староверов Эстонии, I. University of Tartu Press, С. 12–17.

- Варунин, П. Г. 2017. IV Международная научная конференция „Проблемы самоидентификации этноконфессиональных групп в современном мире. Их роль в сохранении уникальных и исчезающих культур“, С. 387.
- Варунин, П. Г. 2012. Ряпуша: причудская сказка с причудами. Таллинн: Valgus.
- Варунин, П. Г. 2014. Ряпуша и Белое Причудье: причудская сказка и картинки с подсказкой. ТАОС.
- Варунин, П. Г. 2016. Луководье. ТАОС.
- Кувайцева, М. В. 2010. Застолица: кухня староверов Эстонии. Тарту: Huma.
- Кувайцева, М. В. 2017. Белая лестовка: похоронно-поминальный обряд староверов Эстонии. Общество культуры и развития староверов Эстонии.
- Кюльмоя, И. П. (Отв. ред). 2004. Очерки по истории и культуре староверов Эстонии. I. Acta Slavica Estonica. University of Tartu Press.
- Кюльмоя, И. П. (Отв. ред). 2007. Очерки по истории и культуре староверов Эстонии. II. Acta Slavica Estonica. University of Tartu Press.
- Кюльмоя, И. П. (Отв. ред). 2012. Очерки по истории и культуре староверов Эстонии III. Acta Slavica Estonica. University of Tartu Press.
- Рихтер, Е. В. 1976. Русское население западного Причудья: очерки истории, материальной и духовной культуры. Таллинн: Валгус.

Käsikirjad

- Güsson, A., Güsson, K., Loode, O. 2010. Tööalane kirjavahetus, 16.02.
- Loode, O. 2009. Vanausuliste külastuskeskuse arendamine. Ettevalmistavad uuringud ja analüüsid. Uuringuaruanne. Consumetric OÜ.
- Loode, O. 2010. Vanausuliste külastuskeskuse II etapp – pärandturismi värav Peipsimaale. Teostatavus-tasuvusanalüüs. Consumetric OÜ.
- MTÜ Piiri Peal koosoleku protokoll, 25.09.2009.
- MTÜ Piiri Peal koosoleku protokoll, 07.10.2009.
- MTÜ Piiri Peal koosoleku protokoll, 02.10.2009.

MTÜ Piiri Peal koosoleku protokoll, 30.10.2009.

MTÜ Piiri Peal koosoleku protokoll, 09.11.2009.

MTÜ Piiri Peal koosoleku protokoll, 10.04.2010.

Peipsiääre valla ja MTÜ Piiri Peal koostöö ümarlaua protokoll. 21.06. 2004

Suulised intervjuud

Baranina 2016. Autori intervjuu Nina Baraninaga, 18.03.

Güsson, A. 2019. Autori intervjuu Aime Güssoniga, 27.03.

Kutkina, Z. 2016. Autori vestlus Zoja Kutkinaga, 24.09.

Uus, Õ. 2019. Autori vestlus Õnne Uusiga, 29.03.

Varunin, P. 2019. Autori intervjuu Varuniniga, 24.03.

LISAD

LISA 1 Intervjueeritute nimekiri ja küsimused

1. Autori intervjuu Aime Güssoniga 27.03.2019

1. Kust tekkis Sul huvi vanausuliste kultuuri vastu?
2. Mis on Sinu jaoks vanausuliste kultuuris erilist?
3. Miks sa soovisid käsitööga tegelema hakata?
4. Missugune on Sinu arvates külastuskeskuse roll vanausuliste kultuuripärandi arendamisel?

2. Autori intervjuu Õnne Uusiga 29.03.2019

1. Miks Sa hakkasid vanausuliste käsitööga teglema?
2. Oled vanausuliste ja põliste Peipsi-äärsete kihelkondade käsitööga tegelenud külastuskeskuse juures vähemalt 13 aastat. Kuidas on käsitöötegevus selle aja jooksul arenenud?
3. Missugune on sinu arvates külastuskeskuse roll vanausuliste kultuuripärandi arendamisel?
4. Missugused võiksid olla Peipsimaa Külastuskeskuse edasised tegevused ja arengusuunad?

3. Autori intervjuu Pavel Varuniniga 24.03.2019

1. Mis roll on käsitööl vanausuliste kogukonnas ja millega tänapäeval tegeletakse?
2. Missugune on Peipsimaa Külastuskeskuse roll vanausuliste kogukonnas?
3. Missugused võiksid olla Peipsimaa Külastuskeskuse edasised arengusuunad vanausuliste kultuuripärandi arendamisel?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kairi Güsson,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „**Vanausuliste kultuuripärandi arendamine Peipsimaa Külustuskeskuse näitel**“, mille juhendaja on **Ergo-Hart Västriik** ja kaasjuhendaja **Irina Külmoja** reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kairi Güsson

15.05.2019